

Tijdschrift

10/2

JUNI 2010
FEDERATIE
KLOKKEN-
VRIENDEN

- Bijzondere klokken in het Frans Halsmuseum
- Jan Hendrik Leopold • Frank Holden en zijn klokken
- Symboliek op de Friese staartklok • Museum- en Verenigingsnieuws

Tekst en beeldmateriaal voldoen bij voorkeur aan de volgende eisen:

- Teksten dienen als Word bestand als attachment te worden gemaild. Dus bijvoorbeeld niet opgemaakt in het e-mail programma Outlook.
 - Ook voor Tijdschrift geldt, dat het digitale tijdschrift zijn intrede heeft gedaan. Dit betekent dat de redactie zoveel mogelijk werkt met digitaal beeldmateriaal. Stuur daarom liever geen foto's of ander papieren beeldmateriaal op. Tenzij het echt niet anders kan. Maar ook dan geldt dat de beelden van fotokwaliteit moeten zijn.
 - Om digitale beelden in drukwerk om te kunnen zetten is een minimale 'resolutie' noodzakelijk. In de praktijk is een resolutie van minimaal 0,5 mb (500 kb) vereist. (Meer is natuurlijk altijd goed). Beeldresoluties die lager zijn, bijv. 60 kb, zijn op het beeldscherm weliswaar redelijk scherp, maar voor drukwerk volstrekt onbruikbaar.
- TIP: u kunt de resolutie controleren door met uw cursor op het 'ongeoopende' fotobestand te gaan staan. Dan verschijnt automatisch het aantal kb's of mb's. Een andere mogelijkheid is om met de cursor op de 'geopende' foto te gaan staan en op de rechtermuisknop te klikken. Door vervolgens naar 'eigenschappen' te gaan, verschijnt de beeldresolutie.
- Ook digitale beelden moeten als attachment worden verzonden, dus niet als onderdeel van een Word document.

Federatie op internet

Informatie over de opzet van de Federatie Klokkenvrienden en de verenigingen die tezamen de Federatie vormen, is te vinden op:
www.fed-klokkenvrienden.nl

Verantwoordelijkheid redactie

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van artikelen die onder naam worden gepubliceerd. Deze geven alleen de opvattingen van de auteur weer en de verantwoordelijkheid daarvoor berust uitsluitend bij deze auteur.

De uiterste inleverdatum voor Tijdschrift nummer 3-2010 is:

21 juli 2010

Op de voorpagina:
*Religieuse, gesigineerd Louis Baronneau,
Paris (circa 1675).*
Zie ook artikel 'Boeken:
Early French Pendulum Clocks, pag. 26

In dit nummer onder andere

PAGINA 12
Symboliek op de
Friese staartklok

PAGINA 19
Frank Holden
en zijn klokken

PAGINA 32
Kleuters
en klokken

Federatie Klokkenvrienden

is een samenwerkingsverband van:

- Vereniging van Vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven
- Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk
- Dutch Section of the Antiquarian Horological Society
- Sectie Uurwerkbereiders van de Nederlandse Juweliers en Uurwerkenbranche

Bestuur:	namens:
E.H. Glasius, voorzitter	Schoonhoven
W. van der Krogt, secretaris	MNU
F. van Gurp, penningmeester	NJU
Ir. K. Roscam Abbing	AHS
W. van Vliet	Schoonhoven

Secretariaat: Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl

Betalingen: ING nr. 7234958
t.n.v. penningmeester
Klokkenvrienden,
Rotterdam

Website: www.fed-klokkenvrienden.nl
De webmaster is H. van den Ende
junior, te bereiken op hans@hende.com

Vereniging van vrienden van het Klokkenmuseum Schoonhoven

Secretariaat: Sjoerd Folkers
Polderpeil 336
2408 SE Alphen a/d Rijn
0172 - 574149
info@klokkenvrienden.nl

Betalingen: ING nr. 2820594
t.n.v. Vereniging Vrienden

Vereniging Vrienden Museum van het Nederlandse Uurwerk

Secretariaat: W. van der Krogt
Dorpsstraat 70a
1842 GW Oterleek
072 - 5346690
willemvdkrogt@hetnet.nl

Betalingen: ING nr. 3767920
t.n.v. Vereniging Vrienden MNU

Dutch Section Antiquarian Horological Society

Secretariaat: Ir. K. Roscam Abbing
Anna van Burenlaan 3
2012 SL Haarlem
023 - 5292501
e-mail: k.roscamabbing@hccnet.nl

Sectie Uurwerkbereiders Nederlandse Juweliers- en Uurwerkenbranche

Secretariaat: Postbus 904
2270 AX Voorburg
Koningin Julianalaan 345
2273 JJ Voorburg
070 - 3866248

Samenstelling TIJDSCHRIFT

Redactie: E. H. Glasius / e.glasius@telfort.nl
M.F. Timmer

Advertenties: Ir. L. A. A. Romeyn
tel. 0341 - 254265

Druk: Drukkerij WC den Ouden bv

Vormgeving: Van Munster en Bos

Advertentietarieven 2010 (excl. BTW)

Bij eenmalige plaatsing:
1/1 pagina: €175 - ½ pagina €125
Voor vier plaatsingen:
1/1 pagina: €225 - ½ pagina: €175

Kleine annonces

(vraag en aanbod): €20
te voldoen overmaken van dit bedrag op de rekening
van de penningmeester; de tekst kan naar de redactie
worden gestuurd.

De sluitingsdatum van het volgende nummer is: 21 juli 2010
De verschijningsdatum is: 10 september 2010

Jan Boomsma: de mens is een geboren verzamelaar

Bijzondere klokken in het Frans Halsmuseum

Het Frans Hals museum in Haarlem is natuurlijk vooral bekend vanwege de collectie schilderijen, maar herbergt ook bijzondere klokken. Zo heeft het als enige museum ter wereld twee voorbeelden van vroege staande klokken met een slingeruurwerk, gemaakt door Haarlemse makers: Hasius en Oldenzijl.

Door Erik Glasius

Al een aantal jaren heeft de Stichting Boom-Time diverse klokken waaronder bijzondere exemplaren, in bruikleen gegeven aan het Frans Halsmuseum in Haarlem. Op 1 maart was er een speciale ochtend waarop de Vrienden van het museum deze konden bekijken. Na het welkomstwoord door de conservator oude kunst van het Frans Hals museum, dr. Anna Tummers, gaf ir. Jan Boomsma (afb.1), die de collectie bijeen heeft gebracht, een toelichting op zijn verzameling. Een verkorte versie van zijn verhaal volgt hieronder. Daarna is een beknopte beschrijving opgenomen van de betreffende klokken. De bekende restau-

rateur Melgert Spaander gaf mondeling een technische uitleg bij een aantal klokken.

De mens is een geboren verzamelaar, oorspronkelijk van voedsel voor familie en stam om in leven te blijven; daarna van voorwerpen die zijn nieuwsgierigheid en inzicht in de werkelijkheid konden bevorderen en daarmee de kans op overleven in de natuurlijke omgeving veel groter maakten.

Wat echter de verzamelaar aantrekt is niet alleen het nuttige, maar ook het vreemde en wonderbaarlijke, zowel uitgedrukt in het artistieke vernuft en de ambachtelijke prestaties van de mens als in de exotische of zeldzame voortbrengselen van de natuur.

Dit soort voorwerpen wekte de bewondering voor hun maker, hetzij de schepper of de mens. Bovendien prikkelden zij de weetgierigheid en natuurlijk ook de hebzucht, want zij bevorderden de status van de eigenaar. Bovenal geeft het verwerven van bijzondere dingen een prettig gevoel; het kopen van antieke zaken kan een kortstondig shot geluk geven.

In vroegere eeuwen hadden de vorsten hun privévertrekken ('Kunstkamer') waar zij hun schatten bijeenbrachten en aan bijzondere gasten lieten zien. Dit vaak ter meerdere glorie van zichzelf, maar ook om de toeschouwer tot verwondering over de prestaties van schepping en ambacht te brengen. De Franse koning Lodewijk XIV (afb. 2) geldt in dit opzicht als rolmodel, om de grootsheid van de regerend vorst te demonstreren.

Ook kunstenaars verzamelden bijzondere voorwerpen, die zij als model en voor-

Afb. 1 - Jan Boomsma geeft een toelichting op zijn verzameling

beelden konden gebruiken. In het Rembrandthuis is een ruimte ingericht met deze zaken uit zijn tijd.

Afb. 2 - Lodewijk XIV, vanwege zijn neiging om zichzelf in het middelpunt te plaatsen de Zonnekoning genoemd

Amsterdamse kabinetten

Daarbij komt dat verzamelen thuishoort in de Nederlandse cultuur. In de Gouden Eeuw was ons land beroemd vanwege de vele particuliere verzamelingen, alleen in Amsterdam al meer dan 90 kabinetten, en in de Zeven Provinciën meer dan het dubbele. In de verschillende havens brachten de V.O.C. schepen de meest exotische objecten en vreemde voorwerpen ons land binnen, die ijverig werden bestudeerd en waarvan prachtige platenboeken zijn uitgegeven.

Ook ik ben in de ban geraakt van het verzamelen, en wel van antieke klokken. Mijn eerste herinnering aan een klok stamt uit het ouderlijk huis, waar een prachtige staande klok in de muziekkamer stond. Bij deze klok hoorde een fascinerend ritueel: op zondag even na 12 uur hees mijn vader de gewichten van de klok op zodat we weer ruim een week op welvullende wijze verzekerd waren van de juiste tijd. Vanuit deze achtergrond was het niet verwonderlijk dat ik later werd aangestoken door het enthousiasme van mijn vriend Wim Hana, die de eerste populaire boeken over klokken publiceerde. En daarnaast sloot het verzamelen van kunstvoorwerpen die een technische kant hadden mooi aan bij mijn aard en opleiding (TU Delft).

Friese stoel

Mijn eerste aankoop was een Friese stoel-

klok van eenvoudige constructie. Naarmate het inzicht in de materie groeide, veranderde ook mijn interesse. Die ging steeds meer naar de beginperiode, de zgn. Haagse klokken. Maar ook naar typische producten van andere landen, zoals een Japanse pilaarklok en de Franse pendule-rie.

Om mijn enthousiasme te delen, is de Stichting Boom-Time opgericht (in 1991) en deze heeft tot doel om kennis over de tijdmeetkunde te vergroten en de interesse in antieke klokken te stimuleren. Daartoe zijn een aantal uurwerken in bruikleen gegeven zoals aan het Frans Hals museum (9 stuks)

Waar komt de naam klok vandaan?

De naam klok is afgeleid van het Italiaanse *clocca* dat bel betekent en dat verwijst naar het geluid van deze bel, dat in de kloosters moest oproepen tot het tijdstip van de voorgeschreven gebeden. Oorspronkelijk hoorde dit luiden van de klok tot het handwerk der daartoe aangewezen monniken. Later is dit monnikenwerk overgenomen door het uurwerk, waarin een desbetreffend slagwerk was ingebouwd.

Zo kreeg de klok zijn functie in het dagelijks leven.

Christiaan Huygens

Huygens is in 2007 terecht opgenomen in de Nederlandse canon als grootste Nederlandse wetenschapper van de Gouden eeuw.

Hij was de telg uit een rijk patriciërs-geslacht. Zijn opvoeding was in humanistische traditie van zijn tijd, waarbij hem vanaf zijn jeugd belangstelling voor kunst en wetenschap werd bijgebracht. Het accent lag thuis bij literatuur (o.a. dichtkunst) maar Christiaan vertoonde meer hang naar wetenschap en techniek; hij was een veelzijdig man op sterrenkundig en op wis- en natuurkundig gebied.

Huygens was niet alleen theoretisch werkzaam, hij was zeer bekwaam in de uitwerking van ook andermans ideeën, ontwikkelde zelf nieuwe instrumenten, o.a. kijkers waarvan de lenzen door hem zelf samen met zijn broer geslepen werden. Bovendien was hij een perfectionist, die steeds bezig bleef met verbetering. De uitvinding om de slinger toe te passen als regelmechanisme in een uurwerk was zijn wetenschappelijk idee.

Het systeem berust op de eigenschap van de slinger: hij is isochroon. Dat betekent dat de slingertijd bij grote en kleine afwijking gelijk blijft. Daarmee kon de tijd tot op de minuut nauwkeurig worden weergegeven. Dit in tegenstelling tot het regelmechanisme dat daarvoor werd gebruikt: nl. een balans. Klokken konden sinds deze uitvinding worden uitgerust met een minuutwijzer. Voor de vervaardiging van dergelijke klokken vertrouwde hij volledig op de uurwerkmakers, die het ambacht uitoefenden (standsverschil moet er zijn).

Salomon Coster

Klokkenmakers waren in aanzien als vaklieden, beschermd door de gilden; vaak zeer bekwame vluchtelingen o.a. Hugenoten. Huygens bestelde zijn eerste (1657) klokken bij de Haagse maker Salomon Coster. Deze Salomon Coster werkte volgens het patent ('privilege'), dat aan Huygens was verleend door de Staten Generaal in augustus 1657. Van de klokken die bijna zeker door hem zijn gemaakt resteren op dit moment nog 14 stuks. Enige tijd geleden is een exemplaar in bijna oorspronkelijke staat geveild in Amsterdam voor 360.000 euro. Deze is gekocht door een Engelse verzamelaar; het Rijksmuseum moest helaas afhaken, zodat de klok niet in Nederland is gebleven.

De klokken werden ook verzonden naar Frankrijk om zijn collega's in de wetenschap op de hoogte te stellen van zijn vinding. Die exemplaren werden - ter bescherming in een kist tussen boeken geplaatst - per diligence naar Parijs vervoerd.

Echter, uit correspondentie blijkt, dat de klokken toch soms beschadigd aankwamen. Daarom schakelde hij een Parijse maker, Isaac Thuret, in om deze te repareren. De nieuwe vinding was daardoor snel bekend, maar het is hem niet gelukt er in Frankrijk patent op te krijgen want de koning wilde geen problemen met zijn gilden van klokkenmakers. Hij heeft er nooit financieel voordeel uitgehaald, alleen zijn kwaliteit als wetenschapper kwam in hoog aanzien.

Académie Royale

Daarom heeft Colbert, de bekwame minister van Lodewijk XIV, hem uitgenodigd naar Parijs te komen, waar hij van 1666 tot 1681 gewerkt heeft. Huygens was medeoprichter en eerste directeur van de Académie Royale des Sciences. Als

TOINE DAELMANS LUIDKLOKKEN & TORENUURWERKEN

Wevestraat 30
5708 AG Helmond (Stiphout)
Telefoon: 0492-545577
Email: info@daelmans.com

Reparatie, revisie, verkoop
en levering van luidklokken
en torenuurwerk-installaties

wetenschapper was hij minder betrokken bij de politieke problemen van de Republiek der Zeven Provinciën. In het rampjaar 1672, toen Holland en Frankrijk in oorlog waren, werkte hij rustig door voor de Franse koning.

Huygens bleef in Parijs doorgaan met verbeteringen aan uurwerken te maken en kreeg daarover in 1675 ruzie met de vermelde klokkenmaker Thuret over wie de uitvinder was van de balansveer. Door een commissie werd Huygens in het gelijk gesteld. Ook de Engelsman Robert Hooke diende een claim op de uitvinding in, die nooit is aanvaard.

Teruggekeerd in de Zeven Provinciën (1681) nam Huygens contact op met de vakkundige klokkenmaker Joh. Van Ceulen. Deze samenwerking liep later ook fout, toen deze vakman een kleine verbetering aan de slinger aanbracht, waarvan Huygens niet was gediend. Hij vond dat de man als niet-wetenschapper buiten zijn boekje ging; maar klokkenmakers behoorden tot een zelfbewuste beroeps-groep.

Huygens was een autoriteit, die volledig in zijn wetenschappelijke wereld vertoefde. Hij is nooit getrouwd geweest of anderszins geïnteresseerd voor zover bekend. Zijn uitvinding van de toepassing van slinger als regelmechanisme in uurwerken is gedaan op Eerste Kerstdag 1656, wel een bijzonder kerstgeschenk voor de wetenschap.

Verspreiding over Europa

Het is interessant te onderzoeken op welke wijze de klokken na de uitvinding van Huygens over Europa zijn verspreid en welke invloed de cultuur van Frankrijk en Engeland op de uitvoering van kasten en uurwerk heeft gehad. Deze ontwikkeling is ten dele zichtbaar in het Frans Hals museum.

De eerste uurwerken waren gemonteerd in een eenvoudig rechthoekig zwart kastje, cijferring en wijzers op ondergrond van fluweel geplaatst om de nieuwe aanwijzing duidelijk zichtbaar te maken vooral door de wijzer die zelfs de minuten kon aangeven; deze verbetering was door de slinger mogelijk geworden. Door de toegenomen welvaart en wetenschappelijke kennis heeft deze simpele uitvoering maar een korte periode stand gehouden. In Frankrijk kregen deze eerstelingen nog de naam religieuses. Maar deze eenvoudige uitvoering paste niet in de toenemende luxe levensstijl die andere eisen stelde; het uiterlijk van de klok wordt steeds belang-

rijker; de kasten worden groter, er zijn meer versieringen op aangebracht en weelderiger vormen toegepast. Zij volgden de bekende Lodewijk-stijlen.

De rijkdom van het hof, en vooral de superioriteit van koning Lodewijk XIV moest worden gedemonstreerd in de luister van het paleis en de inrichting om de buitenwereld te imponeren. Daarom worden de pendules steeds groter en indrukwekkender, in hoogglanzende uitvoering met veel appliques uitgerust en zwaar vuurverguld. Alles moest een overweldigende indruk maken ter meerdere glorie van de vorst (*P'état c'est moi*).

Fromanteel

De Engelse klokkenmaker Fromanteel stuurde direct na het bericht van de uitvinding zijn zoon John naar Huygens om zich op de hoogte te stellen van de nieuwe vinding. Enige tijd later adverteerde hij in Engeland met de Engelse versie van de slingerklok, die veel nauwkeuriger liep dan alle voorgaande en zelfs de minuten kon aanwijzen.

In Engeland ging, in tegenstelling tot de uitwendige glamour die Frankrijk nastreefde, de ontwikkeling in een andere richting; de techniek van 't uurwerk was van meer belang en vormde de basis van een zoektocht naar verbetering. De kast bleef eenvoudig en strak van uiterlijk met kleine toevoegingen, waaronder een bell-top. Dit is een versierde kap die op de kast geplaatst is en waarin de bel is verborgen.

Het Frans Halsmuseum

Het Frans Hals museum heeft als enige museum ter wereld twee voorbeelden van vroege staande klokken met een slingeruurwerk gemaakt door Haarlemse makers: Hasius en Oldenzijl. Tevens zijn er in het Frans Hals museum pendules te zien, voor het merendeel Frans, uit de 17e en 18 eeuw. Deze komen zowel uit de collectie Boom-Time als uit die van het museum zelf. In dit artikel wordt vooral aandacht geschonken aan de eerstgenoemde klokken.

Isaac Hasius (I)

De Haarlemse klokkenmaker Hasius (1669-1747) was lid van het Sint Lucas-gilde waarvan sinds 1610 ook Frans Hals lid was. De klok (*afb. 3*) is een prachtig voorbeeld van een zeer vroege Hollandse staande klok waarvoor de Engelse staande klok als voorbeeld diende. De wijzerplaat heeft de typisch Engelse hoekstukken, hier in de vorm van

Afb. 3 - Bovenkant van de klok van Isaac Hasius met aanduiding voor hoogwater

engelenkopjes maar is met fluweel overtrokken zoals een Haags klokje. De kast is van hout gefineerd met noten en bekroond met een snijwerk. Waarschijnlijk is de kap een zg. rising hood geweest en is het deurtje voor de wijzerplaat later aangebracht.

Opvallend zijn de schitterende wijzers van verguld messing, ajour gezaagd en gegraveerd, tevens is een verzilverde wekkerschijf aangebracht. Een bijzonder detail is de aanduiding van hoogwater, in combinatie met de maanstand, onder het cijfer XII. In een ronde opening boven de VI is de datum zichtbaar.

De platinen van het uurwerk worden met scharnierende sluitplaatjes (latches) bijeen gehouden naar vroeg Engels gebruik. De slinger van de ankerang hangt aan een veer. Het slagwerk heeft een sluitschijf en slaat de hele uren voluit op de grote bel en de halve eenmaal op een kleine bel.

Deze klok staat permanent opgesteld in de goudleerzaal van het museum, waar een vergelijkbare klok van A. Oldenzijl staat, eveneens een Haarlemse maker.

Johannes Coelombie

In de gang die naar de zaal leidt, staat een ander topstuk (*afb. 4*), de staande klok (type Amsterdams staand horloge) van Johannes Coelombie of Colombie. Deze Haarlemse maker heeft vooral bekendheid verworven door zijn testament. Hij bracht zijn nalatenschap onder in een fonds met de bepaling dat dit bijna 200 jaar beheerd moest blijven zonder uitke-

Afb. 4 - Aandacht van een bezoeker voor het staand horloge van Coelombie

ringen. Pas daarna mocht het aldus gegroeide kapitaal worden gebruikt voor de ondersteuning van armen. Overeenkomstig deze wilsbeschikking is het fonds in 1999 voor het eerst gebruikt. Het aanvankskapitaal van 16.000 gulden uit 1805 bleek te zijn toegenomen tot 9,2 mln gulden. De klok vertoont het gebruikelijke uiterlijk van een Amsterdams staand horloge maar is voorzien van een speelwerk met 12 melodieën op 17 bellen, dat op het hele en het halve uur klinkt.

Pendule Masson (2)

Bij deze tafelpendule uit de tijd van Lodewijk XIV, te dateren ca. 1710, is duidelijk dat het accent al meer op de kast begint te liggen. De kast is eiken gefineerd met

Afb. 5 - Pendule met Bouille inlegwerk van Masson

schildpad en messing, bij de achterdeur in zg. Boulletechniek (afb. 5). Hierbij worden beide materialen op elkaar gelegd en tezamen uitgezaagd. Vervolgens worden de verschillende delen om en om op de kast gelijmd.

Omdat men nog geen wijzerplaten in zijn geheel kon emailleren zijn de uursijfers op aparte cartouches geplaatst. Bovenop de kap staat de Gallische haan, het bekende symbool van waakzaamheid. Onder de wijzerplaat zijn twee (tortel?)duiven aangebracht, wat erop zou kunnen duiden dat dit een huwelijksgeschenk is.

Cartel d'alcove Dupont (3)

In de kenmerkende asymmetrische stijl van Lodewijk XV, versierd met bloemen en bladmotieven (afb. 6). Bovenop twee vogels, dus ook deze klok is wellicht een huwelijksgeschenk geweest. De naam duidt erop dat de klok in een klein tus-

Afb. 6 - Cartel d'alcove met trekrepetitie

senvertrek werd gehangen waar vaak een bed stond of een bestede was ingebouwd. Het uurwerk heeft daarom geen slagwerk maar wel een zg. repetitie die met een lang koord kan worden bediend. 's Nachts kan zo de tijd tot op het kwartier nauwkeurig worden gehoord.

Cartel Clement le Jeune (4)

Deze cartelklok (afb. 7) dateert uit de tijd van Lodewijk XVI en is dus veel strakker van stijl dan de vorige. De klok is omstreeks 1790, vlak vóór de Franse revolutie, vervaardigd. Aan de achterzijde van de wijzerplaat staat de signatuur Clement le Jeune Hger du Roy a Paris. Op de wijzerplaat aan de voorzijde is die aan-

Afb. 7 - Cartelklok van Clement le Jeune in Lodewijk XVI stijl

duiding tijdens de revolutie verwijderd. Ook is de Franse lelie, symbool van het koningshuis, die op de kleine wijzer zat, eraf geknipt.

Pendule Balthasar Martinot (5)

Spellingsregels kende men niet in de 17e eeuw, de signatuur op deze klok wijkt dan ook af van de naam zoals die thans geschreven wordt (afb. 8). Dit type klok, dat ontstond aan het eind van de 17e eeuw, kan min of meer als opvolger van

Afb. 8 - Met schildpad belijmde pendule uit het eind van de 17e eeuw

de religieuze worden gezien. Er wordt hier voor de kast als finer schildpad gebruikt maar de wijzerplaat van verguld messing met emaille cartouches is duidelijk veel uitbundiger dan het sobere fluweel dat eerder werd toegepast. De wijzers zijn van gesmeed staal dat in reliëf is gevild en geblauwd. De bovenkant is een los opzetstuk dat dient om de bellen te verbergen. Om het geluid goed te laten doorklinken, is een uitgezaagd fries gemonteerd. Het uurwerk heeft alleen gaand werk en is ook voorzien van trekrepetitie met kwartieraanduiding.

Pendule Gilles Martinot (6)

Een volgende stap in de ontwikkeling van de pendule. Nu, circa 1710, is de kast geheel afwerkt met vergulde delen, zodat deze details schitterend uitkwamen bij de verlichting met kaarsen (afb. 9).

Opvallend is de plaatsing van de veerton van het slagwerk rechts boven in het uurwerk met als gevolg een opwindgat tussen

Afb. 9 - Gilles Martinot maakte deze tafelpendule omstreeks 1710

de cijfers I en II. Zoals vaak heeft de klokkenmaker zich niets aangetrokken van de plaatsing van de opwindassen t.o.v. de wijzerplaat zodat deze openingen willekeurig door de cartouches lopen.

Pendule Julien le Roy (7)

De Franse meubelmakers werden steeds pronkzuchtiger en deze pendule (afb. 10) uit circa 1720 is ook weer veel decoratiever dan de voorgaande. De kast is van vruchtenhout gefineerd met schildpad en afgewerkt met messing randen en diverse

Afb. 10 - Pendule op console versierd met gietstukken en messing randen

gietstukken in de vorm van krullen, bladeren en een schelp. Bovenop is een olielampje geplaatst (afb. 11). Ook hier zijn weer cartouches toegepast voor de cijfers en ook voor het middenstuk met signatuur. De opwindas loopt dwars door het cijfer VI en door het cijfer XII steekt een klein asje waarmee de slingerlengte kan worden geregeld.

Afb. 11 - Bekroning van de pendule van Julien le Roy

Het uurwerk met alleen gaand werk wordt geregeld door een horizontale spillegang waarbij de slinger aan een draad hangt. Via trekrepetitie is 's nachts de tijd op twee bellen te horen.

Pendule Folin l'Ainé (8)

In de tweede helft van de 18e eeuw werd het bronsgieten in Frankrijk tot een verfijnde kunst ontwikkeld. Steeds meer is de nadruk gelegd op het decoratieve element en wordt de aandacht voor de eigenlijke klok beperkt tot een ronde wijzerplaat (afb. 12). Op een marmeren basis werd een kunstig beeldhouwwerkje gemaakt waarin ook de tijdsaanduiding - in dit geval met Arabische cijfers - een plaats kreeg. Boven de wijzerplaat vraagt een

Afb. 12 - De verfijnde beeldjes van twee bonden vragen meer aandacht dan de tijdsaanduiding

beeldje van Amor/Cupido met zijn boog de aandacht (afb. 13). De uurwerken werden min of meer gestandaardiseerd en in grote aantallen volgens dezelfde opzet vervaardigd. Het mechaniek bestond uit: ronde platines, ankerengang, slagwerk op sluitschijf.

Afb. 13 - Amor/Cupido boven de wijzerplaat van de Folin pendule

Skeletklok, type Sarton (9)

Aan het begin van de 19e eeuw deed naast de beschreven verguld bronzen pendule een ander type klok (afb. 14) zijn intree. Hier lag het accent juist op functionaliteit en ontbrak de versiering. Deze klokken werden o.a. in Parijs gemaakt maar zijn vooral bekend door de vele exemplaren die de Luikse maker Hubert Sarton heeft vervaardigd.

De klok geeft alles weer wat een veelzinnige bezitter zou willen weten: uren en minuten maar ook secondes, de datum, de dag van de week met het daarbij behorende symbool, de maand met het aantal dagen en de maanstand. De verschillende wijzerplaten zijn schitterend geëmailleerd en met dunne geciseleerde vergulde randen afgewerkt. De wijzers zijn prachtig in geblauwd staal uitgevoerd.

Afb. 14 - Skeletklok met compleet kalendarium, type Sarton

Het uurwerk is een precisiewerk met penningang en compensatieslinger. Het slagwerk is standaard met sluitschijf en één bel. Om stof in het werk te voorkomen zijn deze klokken meestal onder een gla-

zen stolp geplaatst die echter vaak in de loop der jaren is gesneuveld.

Andere klokken

Het Frans Halsmuseum heeft 9 klokken van de Stichting Boom-Time in bruikleen. Daarvan zijn er vijf permanent geëxposeerd, de overige vier - waaronder de prachtige skeletklok, bevinden zich in depot (afb. 15). Al deze klokken, behalve de Dupont (4) die later is verworven, zijn uitgebreid beschreven en geïllustreerd in het boek 'Tijd voor klokken' dat in 1999 bij de Walburg Pers, Zutphen is verschenen.

Naast deze bruiklenen beschikt het museum nog over een aantal andere klokken die deels tentoongesteld worden en dan staan of hangen in de vertrekken waar ze stilistisch thuis horen. Al genoemd zijn de staande klokken van Oldenzijl en Colombie. Voorts zijn er een Zaanse klok, een Friese stoelklok, een schippertje, een grote consoleklok met speelwerk (afb. 16) en verschillende pendules uit de 18e en 19e eeuw.

Het museum is ook voor de klokkenliefhebber een bezoek waard.

Afb. 16 - Grote consoleklok, speelwerk met acht melodieën

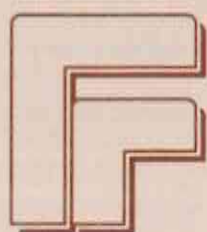
Foto's 1, 4, 6, 9, 11, 13, 15, 16
Annelies Moolenburgh

Foto's 3, 5, 7, 8, 10, 12, 14
uit het boek 'Tijd voor klokken'

Afb. 15 - Voor de presentatie aan de Vrienden van het museum zijn vier klokken uit het depot gebaald.

Friederichs, uw partner in winkel en werkplaats.

FRIEDERICHS BV

HORLOGE & KLOK
FOURNITUREN

TOSHIBA BATTERIJEN

ESA RUILUURWERKEN

GOUD & ZILVER
FOURNITUREN

GEREEDSCHAPPEN
& MACHINES o.a.

ELMA
BERGEON
METTLER
GREINER-VIBROGRAF
HERAEUS
RENFERT
ETIC
MULTIFIX
WALDMAN

WEKKERS, KLOKKEN
& HORLOGES o.a.

KIENZLE
PETER
ESGE
SCHMECKENBECHER
HANHART
EUROPA
ELITE
SCHMID-SCHLENKER
BARIGO
CLAUDIO CALLI

HAGERTY
ONDERHOUDS-
MIDDELEN VOOR
GOUD EN ZILVER

Stand Jaarbeurs
Beatrixgebouw 2E 515.
Tel.: (030) 2941501
Fax: (030) 2944214

Nijverheidsweg 15,
Postbus 16,
2100 AA Heemstede
Tel.: (023) 5232723
Fax: (023) 5232740

Symboliek op de Friese staartklok

Voorals sinds de Renaissance werden gebouwen, maar ook voorwerpen, versierd met symbolen ontleend aan de klassieke Oudheid. Daarnaast zijn ook steeds christelijke motieven gebruikt. Dit geldt evenzeer voor klokken, met name Friese klokken met hun gesneden, geschilderde en gegoten of geperste versieringen.

Symbolen spelen in alle culturen en religies een grote rol. Symbolen zijn voorstellingen of tekens die een diepere betekenis hebben dan hun uiterlijke vorm zou doen vermoeden. Tevens willen ze veelal een gedachte oproepen die betrekking heeft op hetgeen zich boven het menselijk bestaan verheft. Ze zijn bijna altijd voor meer uitleg vatbaar, maar soms komt het ook voor dat er geen enkele duiding is te vinden. Vaak zijn symbolen voortgekomen uit al of niet waar gebeurde verhalen uit het verleden. Mijn liefde voor symboliek heb ik te danken aan mijn leraar dr. J. Bos, die zo'n 50 jaar geleden op de middelbare school geweldige verhalen over de Grieken en Romeinen kon vertellen. Het classicisme komt in Zuid en West-Nederland na 1760 op. Bij de Friezen begint ruim dertig jaar later het terug-

grijpen op de kunst van de Grieken en Romeinen ook door te dringen. Rond 1800 zien we langzamerhand de symboliek van het Christendom overgaan in de symboliek van de Grieken en Romeinen. Over de Christelijke symboliek, die vaak voorkomt op Nederlandse stoelklokken, kom ik in een later artikel terug. De meeste afbeeldingen op de Friese staartklok hebben een classicistisch symbolische betekenis of een verwijzing naar leven en dood. De voorstellingen in de toog van de wijzerplaat kunnen landschappelijk of bijbels zijn, maar betreffen ook vaak een ambacht of het dagelijks bestaan. Laten we de Friese staartklok nu eens van kap tot staart beschouwen op zoek naar vooral classicistische symbolen die verwijzen naar leven, dood en eeuwigheid.

Door Sjoerd Folkers

De kap

Als kapbekroning zien we op de Friese staartklok in veel gevallen Atlas en twee bazuinblazende engelen (afb. 1). Atlas was een gigant, zoon van Gaea -de aarde-, die met anderen tegen Zeus (Romeins: Jupiter) vocht. Daarbij delfde Atlas het onderspit en als straf moest hij voor eeuwig het hemelgewelf dragen. Een misvatting is dat hij de aarde op zijn nek draagt. Het is algemeen bekend dat één van onze halswervels naar atlas is genoemd. Degene(n) die we de bazuinblazende engel(en) noemen, betreffen eigenlijk de godin van het gerucht en tevens de boodschapper van Zeus, namelijk Pheme (Fama). Zeus, de oppergod, probeerde altijd zijn zin te krijgen door onder andere geruchten te laten verspreiden, zichzelf een ander gedaante te geven of een andere god of halfgod wat voorbereidend werk laten doen, zodat hij weer een streek kon uithalen. In plaats van beelden op de kap zien we vaak van latoen koper geperste voorstellingen. Eén van de bekende is wel de druiventros (afb. 2). De druiventros is het symbool van Dionysos (Bacchus), god van de wijn, wiens scepter omwikkeld is met wijnranken en druiventrossen. In de Dionysos-cultus kon tijdens orgieën door muziek en dans een extatische toestand bereikt worden waarin men zich boven de mensheid verheven waande en zich één voelde met de godheid zelf. Aan de bovenkant van de zwarte zuiltjes op het deurtje zitten aan beide zijden Korintische kapitelen (afb. 3). Deze zijn, als het nog te zien is, versierd met acan-

Afb. 1 - Bazuin blazende engelen

Afb. 2 - De druiventros, symbool van de wijngod

thusbladeren. De acanthus is het symbool van overwinning door volharding, vanwege de doornen en de krachtige groei van de plant. De acanthusbladeren verwijzen ook naar de Griekse mythe van een acanthus die groeit uit het graf van dode Griekse helden.

De wijzerplaat

Op de wijzerplaat zien we in de hoeken vaak vier geperste voorstellingen van latoen messing.

Afb. 3 - Zuil met Korinthisch kapiteel

Veelal stellen ze de vier jaargetijden voor. Links boven zien we een vrouw met een bloemenkrans in de hand (afb. 4). Zij is de Griekse godin Chloris (Flora) en symboliseert de lente. Rechts boven zien we een vrouw met korenaren en een sikkel voorstellend Demeter (Ceres) (afb. 5), die zorgt voor de oogst in de zomer en in het bijzonder de graanoogst. Rechts onder zien we een jongeling zittend op een wijnavat en aan zijn voeten en in zijn hand druiventrossen (afb. 6). Dit is de god Dionysus met de druivenoogst in de herfst. Links onder de winter die vergeleken wordt met een oude man zich warmend aan een vuurkorf (afb.7). Op de vroege staartklokken komen we deze klassieke seizoenspersonificaties in de hoeken van de wijzerplaat geschilderd tegen. Ook geschilderd, maar dan uit de periode dat het classicisme nog niet was doorgedrongen in Friesland, treffen we in de

Afb. 5 - De zomer

Afb. 6 - De herfst

Afb. 7 - De winter

vier hoeken voorstellingen aan uit de christelijke cultuur (afb. 8). Zo zien we op een vroege staartklok onder andere de vier evangelisten Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes. In het centrum van de wijzerplaat de zinnebeelden geloof en hoop, terwijl we de voorstelling van Abrahams offer als de onvoorwaardelijke liefde jegens God kunnen zien. Bovenin zien we de bewegende engel die Abraham ervan weerhoudt zijn zoon te offeren (zie: Genesis 22 vers 1 – 14). De hoorn des overvloeds is weer typisch classicistisch en deze zien we vaak geschilderd afgebeeld in de linker- en rechteronderzijde van de wijzerplaat

Afb. 4 - De lente

(afb. 9). Het verhaal gaat dat Zeus die gezoogd werd door de geit Amaltheia per ongeluk een stuk van haar hoorn afbrak. De hoorn werd een onuitputtelijke bron van eten en drinken. Deze hoorn staat daarom voor overvloed en welvaart.

Rond de cijferring komen we regelmatig een van latoen messing gemaakte ronde krans, veelal beschilderd, tegen. Dit is de bruidskrans. De klokken met een bruidskrans werden gegeven bij een huwelijk.

v.o.f. van de GEVEL

Fournituren & Gereedschappen

alles voor de uurwerkmaker en restaurateur

■ Fournituren voor
zowel moderne
als antieke klokken

■ groot assortiment
opwindveren

■ gereedschappen en
machines
(o.a. gehele BERGEON assortiment)

■ schoonmaak- en
polijstapparatuur

■ complete uurwerken
van polshorloge tot
staande klok

Zellerstraat 102,
NL 5011 ES Tilburg
Tel. 013 – 4553963
Fax. 013 – 4553225
vofvan.degevel@freeler.nl
www.vofvandegevel.nl

BERGEON

Afb. 8 - Wijzerplaat met de vier evangelisten

Omdat de krans rond is, duidt deze op eeuwigheid en eeuwige trouw, zoals dit ook geldt voor trouwringen. Cirkels geven in de symboliek bijna altijd eeuwigheid aan.

De schuif voor het slingerenster

Op de schuif voor het slingerenster bevindt zich meestal een geperst latoen messing schuifstuk. De meest bekende voorstelling is te zien in afbeelding 10.

Aan de bovenzijde zien we een adelaar/arend met in zijn snavel een sluijer die boven een omkranste brandende urn/vaas hangt. De gesluisde en/of omkranste urn is het symbool voor het verborgen leven. Een (eeuwig) brandende vlam is symbool voor het eeuwig leven. De adelaar is in de oudheid vooral bij de Romeinen het symbool van de verbinding tussen de aarde en de hemel en vaak ook de zon. De verklaring hiervan is dat de adelaar heel hoog kan vliegen en wel zo hoog, dat je hem niet meer kan zien. Daarom denkt men dat hij de geest van de overledene naar de hemel kan brengen. De adelaar trekt het

aardse leven weg en brengt de ziel naar het hogere (de hemel). De maan heeft veel betekenissen. Maangodinnen zijn onder andere verdedigsters van de maagdelijkheid. Artemis (*Diana*), godin van de jacht en maangodin, verdedigde de kuisheid en maagdelijkheid. Zij heeft bijna altijd een maansikkel op haar hoofd. Omdat het drie nachten duister is door de onzichtbaarheid van de maan, werd de maan vooral ook het symbool van de overgang van leven naar de dood.

Athena (*Minerva*) wordt vergezeld door een uil en een haan. De uil heeft diverse betekenissen. Als symbool van de wijsheid zit de uil aan Athena's rechterzijde. De uil verwijst soms echter ook naar negatieve zaken als onheil, angst, het

Afb. 10 - Schuifstuk met adelaar

kwade, de duisternis. In combinatie met de maan duidt de uil op de dood of angst voor de dood. Over de zon kan alleen worden opgemerkt dat de Grieken die zien als het oog van Zeus. Op Athena's arm ter linkerzijde zit een haan. Hier is de haan het zinnebeeld van moed en kracht en wijsheid. Daarnaast

Afb. 11 - Europa op de stier

is de haan het symbool van de dageraad. De combinatie van een haan en de zon wijst op het ontwaken van de dag en van het leven. Het gebeurt ook wel dat we op het schuifstuk Europa op de stier tegenkomen, maar meestal dan op de vroege (kort)staartklokken (afb. 11). Europa was de wondermooie dochter van Fenicische koning Aegenor en zijn vrouw Telephassa. Zeus, die van mooie vrouwen hield, wilde haar graag als de zijne hebben. Toen Europa met haar vriendinnen in de wei vlak bij de zee zat, liet Zeus zijn zoon Hermes het vee van koning Aegenor in de richting van de zee drijven. Zeus veranderde zich in een mooie stier en liep op Europa toe. Zij vond het dier mooi en liefvallig en klom op zijn rug. Daarna rende de stier met Europa op zijn rug naar de zee en zwom een dag en een nacht. Toen hij aan land kwam zei hij: 'Dit land zal voor altijd Europa heten'.

Kleuren

Tot slot nog even een opmerking over de symbolische betekenis van kleuren. De latere wijzerplaten zijn meestal groen. Groen is de kleur van de hoop. Als de wijzerplaat wit is kan dit duiden op reinheid, kuisheid, rechtvaardigheid of synoniemen hiervan. Blauw wijst op vaderlandsliefde, kracht, droefenis, maar vooral op vroomheid.

In een volgend artikel wordt ingegaan op de symbolen die we terugvinden op de Nederlandse stoelklok.

Afb.9 - Tweemaal de hoorn des overvloeds

Literatuur: Allegorieën en Zinnebeelden, P. van der Burg, Rotterdam 1883 (herdruk tekstopzet). Symbolen en hun betekenis, Jack Tresidder, Londen 2000 Duncan Baird Publ. Ltd.

Venema Antiques

IN- EN VERKOOP VAN O.A.:

**KLOKKEN
SCHILDERIJEN
MEUBELEN**

Rijksweg 17
6996 AA Drempt / Holland

Telefoon 0313 - 412537
E-mail: janvenema@planet.nl

Openingstijden:
maandag / vrijdag
9.00 - 18.00 uur
zaterdag
9.00 - 16.00 uur

JAN HENKELS

Herman Horselenberg
restaurator antieke uurwerken

Reparatie - Restauratie

van oude en antieke

uurwerken

JOHN ELLICOTT

Uw kostbare bezit wordt met respect en vakmanschap behandeld.

IJsseldijk 89, 8194 LC Veessen. Telefoon 0578 - 631783

herman@horselenberg.nl • www.horselenberg.nl

Jan Hendrik (John) Leopold 1935-2010

Onlangs overleed J.H. Leopold, vooraanstaand geleerde en dé autoriteit op het gebied van vroege uurwerken. Hij was o.a. werkzaam in het Groninger museum, assistent keeper bij de klokkenafdeling van het British Museum en bestuurslid van de Stichting Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum.

Door Hans van de Kamp

Begin februari vernamen wij dat Jan Hendrik in New York is overleden. Voor zijn familie en vrienden was dat een schokkend, zij het niet geheel onverwacht bericht. Ook door veel anderen met belangstelling voor de geschiedenis van het uurwerk wordt zijn heengaan diep betreurd.

Tijdens een meer dan vijfenveertig jaar durende vriendschap heb ik zijn groei tot uurwerkhistoricus met mondiale autoriteit kunnen volgen. Voor velen werd hij mentor en vraagbaak en hij speelde ook voor mij een beslissende rol bij mijn verkenning van de wereld van het antieke uurwerk.

Sinds 1964 had hij een betrekking bij het Groninger Museum waar hij zich met de klokken en de zilverscollectie bezig hield. Dit assistent conservator-schap bood hem de economische basis om al zijn vrije uren te kunnen besteden aan uurwerken en hun geschiedenis; een discipline waarin hij volledig autodidact was. Van meet af aan hanteerde hij een onorthodoxe aanpak. Hij ging niet uit van artefacten maar van archieven. Steeds onderweg dus om gegevens over uurwerkmakers te vinden. Daarbij verzamelde hij allerlei informatie. Niet alleen jaartallen want het interesseerde hem ook waar en bij wie een uurwerkmaker zijn vak leerde, wat zijn kerkelijke gezindte was, met wie hij trouwde en of hij verwanten bezat binnen de uurwerkmakersstiel. Zijn bedoeling was dat deze gegevens een boek gingen vormen waarin alleen onderbouwde informatie over Nederlandse uurwerkmakers te vinden zou zijn. Dat is er helaas nooit van gekomen want Jan Hendrik's perfectionisme

weerhield hem daarvan. Zijn boek was nooit af.

British Museum

De vriendschap met Philip G. Coole, conservator uurwerken bij het Brits Museum te Londen, leverde hem veel contacten op met internationale experts. Dezen wakkerden ook zijn belangstelling aan voor het vroege antieke uurwerk. Na Philip Coole's overlijden nam hij de taak op zich om het Almanus manuscript te vertalen en toe te lichten. Dit in het Latijn gestelde handschrift van omstreeks 1475-1480 werd door Paulus Almanus geschreven. Het bevat informatie met werkschema's over dertig klok-

ken die zich tijdens de genoemde periode te Rome bevonden. "The Almanus Manuscript" verscheen in 1971 en werd door Jan Hendrik aan zijn overleden vriend opgedragen.

Deze publicatie en veel andere, al dan niet met co-auteurs, en in verschillende talen trokken internationaal de aandacht. In 1988 werd hem ingefluisterd dat hij niet kansloos was wanneer hij bij het Brits Museum zou solliciteren op een vacature in de "Clock room". Daarmee werd hij de enige niet Britse conservator binnen dit Mekka der kunsten.

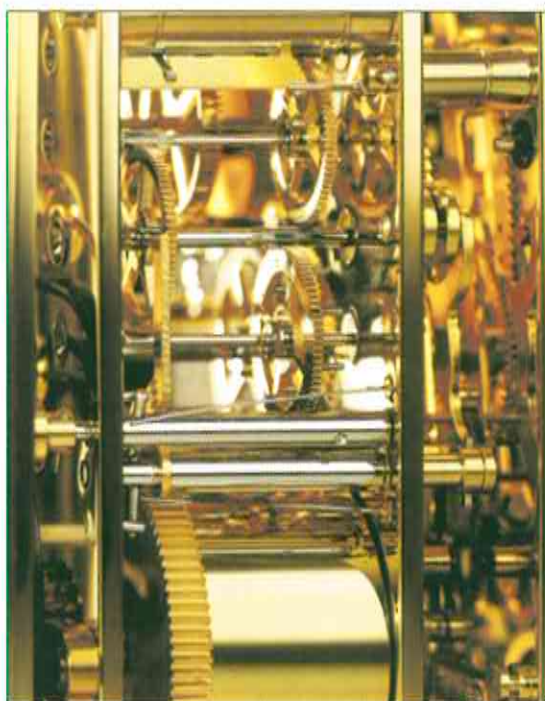
De Koninklijke Academie van Wetenschappen vereerde Jan Hendrik in 1989 met de Johan de la Court prijs. Dat leverde hem ondermeer een groot interview in NRC Handelsblad van 5 december op. De kop erboven sprak boekdelen: "Als je geen vakidoot bent, kun je het net zo goed laten". Iedereen die hem in Londen op zijn werkplek of thuis

opzocht kan het beamen: Daar was een gedrevene aan het werk.

Behalve met vroege uurwerken en instrumenten van vóór 1650 bleef Jan Hendrik zich ook met precisie tijdmeting bezighouden. Op 25 november 1995 verzorgde hij in het Brits Museum de zevende Dingwall-Beloe lezing over "The third seafaring nation: The introduction of the marine chronometer in the Netherlands".

New York

Na zijn pensionering in 1996 verhuisde hij naar zijn geliefde Clare in New York. Ook van daaruit bleef hij volop betrokken bij de klokkenwereld. Af en toe kwam hij nog naar Nederland. In Groningen bezat hij in de nabijheid van de Waddenzee een bescheiden pied à terre van waaruit hij vrienden en bekenden kon opzoeken. Vlieland bezocht hij ieder jaar. Twee weken bracht hij daar dan door met wat hijzelf "pietenkijken" noemde. Het eiland is rijk aan vogelsoorten die hij met een verrekijker bestudeerde; regelmatig genietend van de ruimte en de rust. In 2002 kwam hij op zijn laatste Vlielanddag met de fiets ten val. Hij liet zich ernstig aanzien en daarom werd hij naar het ziekenhuis van Leeuwarden overgebracht. Daar constateerden de artsen dat hij niets had gebroken maar dat hij langdurig rust moest houden om van zijn kneuzingen te genezen. Hij moest daarvoor naar een verpleeghuis. Rust paste maar slecht in Jan Hendrik's woordenboek en tijd had hij ook al niet over. Hij moest nog naar Dyon en naar Londen. Hij was een belangrijk uurwerk op het spoor. Geen tijd dus voor ziek zijn, maar lopen ging ook niet. Voor het gevreesde verpleeghuis werd een alternatief gevonden. Hij kon bij zijn Friese vrienden thuis op een bed in de woonkamer genezen. Daar waren voldoende klokkenboeken om de tijd te korten. Maar na een maand stond zijn besluit vast: hij moest naar Londen. Dat leek niet zo'n goede idee maar hij had al afspraken gemaakt met een Engelse vriend die hem van het vliegveld zou ophalen. Met zijn reistas en een kruk verliet hij ons huis, voor de laatste keer.

A. GAEMERS CHRONOMETRIE
*Exclusieve uurwerktechnieken
sinds 1877*

Specialist in het
taxeren, leveren, repareren en restaureren
van antieke en historische uurwerken.

Tevens een groot assortiment historische
uurwerken en onderdelen van de bekende
Zwitserse horlogemerken voorradig.

Bezoek onze website www.gaemers.nl
voor meer informatie.

Bij koninklijke beschikking
hofleverancier

openingstijden atelier donderdag en vrijdag van 12.00 tot 17.00 uur

Den Burghstraat 34

2275 TN Voorburg

telefoon: 070 3463868 fax: 070 3637982

e-mail: chronometrie@gaemers.nl

gecertificeerd register
taxateur

'Van Tijd tot Tijd'

*Reparatie en restauratie
van beschilderde wijzerplaten*

Els Schut • Nieuwendijk 41 • 3443 BH Woerden
tel. 0348-41 04 55 • vttschut@hetnet.nl

Een fascinerend mechaniek

Frank Holden en zijn klokken

De Amerikaans-Engelse elektrotechnisch ingenieur Frank Holden (1869-1961?) produceerde in het eerste kwart van de vorige eeuw twee klokken die zich in de belangstelling van de verzamelaar van elektrische uurwerken mogen verheugen. Dit niet omdat het zulke goede tijdmeters zijn, maar omdat ze zo fraai zijn uitgevoerd en omdat het mechaniek fascinerend is om te zien.

Door Hans Vrolijk

De tijdmeters van Holden zijn vrijwel allemaal tafelklokken; het bestaan van slechts één wandklok is mij bekend. De klokken werden in Parijs en mogelijk in St.Croix in Zwitserland gemaakt. Waarom Holden zijn klokken niet in Engeland liet maken, is onduidelijk. Wel is bekend, dat Holden het vasteland van Europa in 1896 bezocht, en dat de firma waar hij voor werkte elektriciteitsmeters uit Parijs liet komen, ze in Londen testte en ze dan doorverkocht. Er was dus een "French connection". Namen die op de wijzerplaat worden gevonden zijn: "Regina, Rebesi, Apollo of LR" Waar LR voor staat weet niemand. Veel klokken hebben

het opschrift A.S.E.M. Paris, hetgeen staat voor "Ateliers de Spécialités Électriques et Mécaniques".

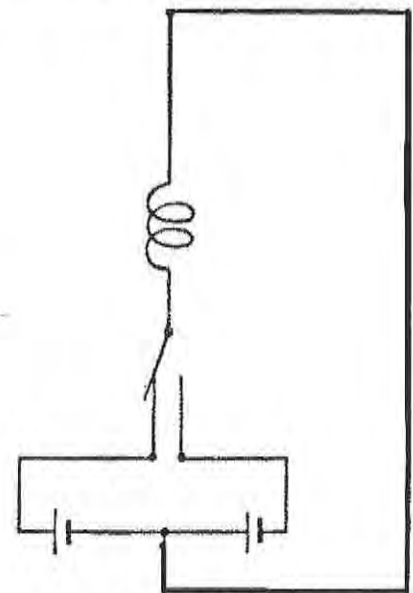

Afb. 3 - Een van de eerste klokken van Frank Holden, patentnr. 14873

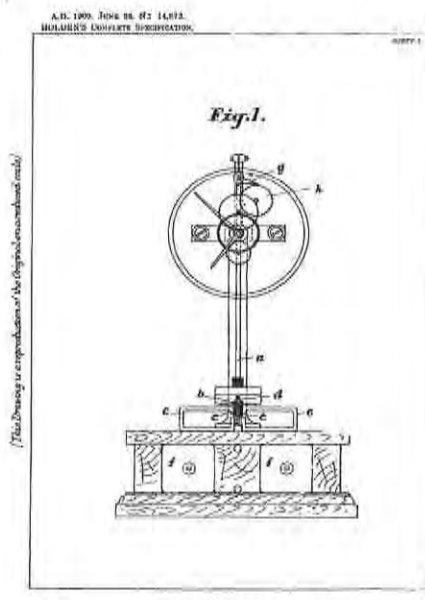
mer 14.873 door Engeland verleend werd wél uitgevoerd. (afb.3). In 1910 volgde kleine een verbetering, gepatenteerd onder nummer 14.126. Omdat het contact soms ketste waardoor de stroomtoevoer, verzorgd door 2 batterijen van 1,5 Volt, niet bij iedere sluiting van het contact even groot was, werd het contact magnetisch gemaakt, waardoor het een beetje "plakte".

Gering verbruik

Zoals uit het schema van *afb.2* valt af te lezen keert de stroomrichting in de spoel om, iedere keer als het contact sluit. De rechthoekig gewonden spoel beweegt

Afb. 2 - Iedere keer als het contact sluit keert de stroomrichting in de spoel om

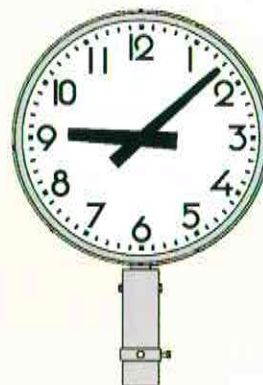
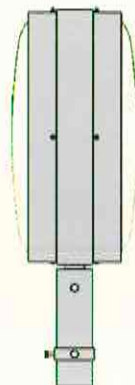
Afb. 1 - Schema Frank Holden klok, patentnr. 14873

Het vroegste door mij gevonden klokkenpatent van Holden, samen met Alexander Garfield ingediend, dateert uit 1900 en werd in Zwitserland verleend onder nummer 21563. Het gaat om een opwindmechanisme voor de veer van een overigens conventioneel uurwerk. Het opwindstelsel doet denken aan dat van Aron. Ik weet niet of dit patent ooit werd toegepast. Zijn patent uit 1909 (*afb.1*) onder num-

van Os Uurwerken B.V.

Als een uurwerk meer aangeeft dan de tijd.....

Openingstijden *maandag gesloten*
dinsdag t/m vrijdag van 9.30 tot 12.30 uur
13.30 tot 17.30 uur
zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

N.J.U.

*Nederlandse Juweliers-
en Uurwerkenbranche
Erkend*

Bisschopsmolenstraat 235 4876 AM Etten-Leur Tel. 076-5037822

E-mail: van.os.uurwerken@planet.nl voor meer info: www.vanosuurwerken.nl

Afb. 4 - De spoel beweegt over de permanente magneten.

hierdoor over de permanente magneten en houdt de slinger in beweging. Zie *afb. 4*. Een spoel die in een magnetisch veld beweegt, genereert ook elektriciteit (EMF), zo werkt immers een dynamo. Zo ook in deze klok. Het batterijverbruik is dan ook zeer gering.

De slingerbeweging wordt door middel van een simpel palmechaniek op het wijzerwerk overgebracht. Één van de messing schijven onder aan de slinger is in hoogte verstelbaar om de gang te regelen. De klok heeft een niet erg zware 1/2-secondeslinter, wat een precieze gang niet ten goede komt. Ook is de contactdruk niet erg groot en de contactweerstand wisselt, wat wel enigszins wordt gecompenseerd door de hoge spoelweerstand van 700 Ohm. De slingeramplitude is niet constant, daar deze afhankelijk is van de batterijspanning.

De klokken zijn in verschillende modellen en houtsoorten uitgevoerd. De klok op *afb. 3* is met mahonie gefiniceerd, maar er zijn ook klokken met een eiken kastje en wanden met ruitjes. Ook glazen stolp klokken worden aangetroffen. Vernikkelde magneten komen eveneens voor.

Onder de kast zit een stelschroef om de klok precies loodrecht te zetten zodat de kwetsbare spoel, waarvan de draad slechts 0,06 mm dik is, niet aanloopt tegen de magneten.

De klok uit 1919

Een exemplaar van deze klok (*afb. 5*) is in het museum in Schoonhoven aanwezig. Aanvankelijk ontwierp Holden een klok waarbij de spoel over een circulaire permanentmagneet bewoog (1918, patent GB 118329),

maar spoedig zag hij in dat een vlak spoeltje, tussen twee magneetpolen bewegend, beter was (1919, patent GB 156408). Zie *afb. 6*, tekening 2,

In fig.1 van *afb. 6* zijn 1 en 2 platen van gemagnetiseerd materiaal, waarvan 5 en 6 de polen vormen. 10,11 en 12 vormen de armatuur met 7 als spoel. 14,15 en 16 geven het contact aan, op deze tekening uitgevoerd met een bladveertje, maar ook uitvoeringen met een spiraalveertje worden wel aangetroffen. De balansveer is cilindrisch getekend, maar komt ook als vlakke spiraalveer voor. Op *afb. 4* bevindt zich de cilindrische veer boven de montageplaten. Mogelijk werd Holden geïnspireerd door de chronometers van zijn vriend Mercer om cilindrische veren toe te passen. De voeding bestaat uit een batterij van 1,5 Volt.

Werking van het contact

Zie het schema in *afb. 6*.

Contact 13 heeft een zilveren contactpunt 14. Een tweede contactpunt 15 is zodanig aan een asje 16 bevestigd dat het in de baan van contact 13 komt. As 16 is gelagerd tussen plaat 1 en 8 en heeft een plat gedeelte waar bladveertje 17 tegen drukt. Deze veer heeft de neiging contact 15 in

Afb. 5 - L.R. klok uit 1919

zijn nulpositie te houden en is zo gemonteerd dat contact 13 en 15 elkaar raken op het moment dat spoel 7 tussen de polen 5 en 6 begint te komen en dat deze aanraking wordt onderhouden door de druk van de veer totdat de spoel praktisch concentrisch is met de polen op welk punt het contact wordt verbroken en 15 snel weer in zijn nulpositie terugkeert.

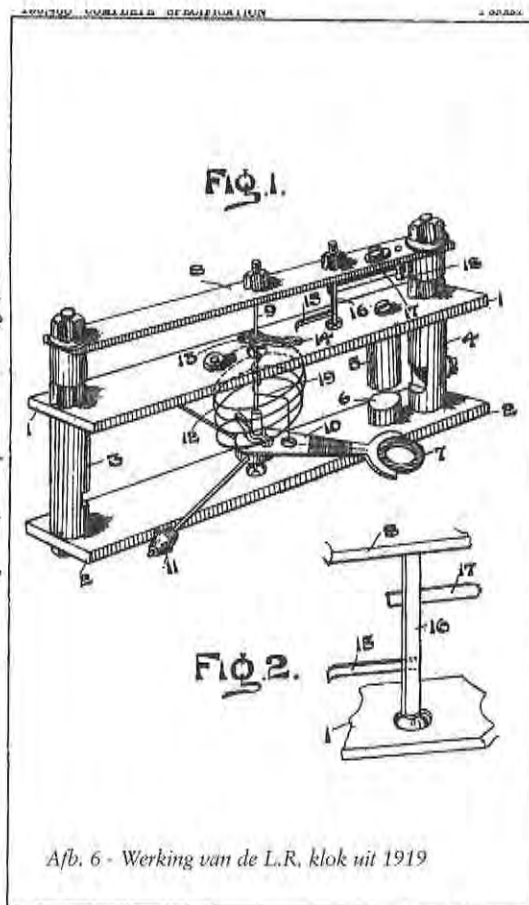
Door de vorm van contact 15 is gedurende de terugbeweging de sluiting maar zó kort dat nauwelijks stroom door de spoel loopt, terwijl bij de eerste beweging een veel langer durende "veeg"-actie plaatsvindt.

Andere klokken

In 1924 komt Holden met een patent (GB 225401) voor nevenwerken voor gebruik in schepen of gebouwen. Deze konden zowel vóór- als achteruit lopen, wat makkelijk kon zijn aan boord van schepen als het schip in een andere tijdzone kwam. Ik zag nooit een uitvoering van dit patent, evenmin van patent GB 274373 uit 1927. Dit is een klok met een balanswiel, een vlakke spoel en een gecompliceerde contactinrichting.

Biografische gegevens

Frank Holden werd op 12 juni 1869 in Bridgeport Connecticut

Afb. 6 - Werking van de L.R. klok uit 1919

Boeken

over

Klokken - horloges

zakhorloges, chronometers, uurwerken,
carillons, zonnewijzers, torenuurwerken;
fotoboeken, prijsgidsen,
techniek & reparatie.

Boekhandel

van de moosdijk bv

Wilhelminaplein 8
info@moosdijk.com

tel. 0493 496370 Someren
www.moosdijk.com

M.H. Schreurs, antiquair

RIKSGEDIPLOMEERD UURWERKMAKER
STADSUURWERKMAKER

Catharinastraat 40-42
4811 XJ BREDA
Tel./Fax +31 (0)76 5219024

Geopend:

maandag t/m vrijdag 09.00 tot 18.00 uur en zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur

U.S.A. geboren, waar hij basisonderwijs volgde. Hij volgde mechanische en elektrische cursussen aan de Sheffield Technical School en studeerde af aan de Yale Universiteit.

In 1889 trad hij in dienst bij de General Electric Co. in Schenectady, N.Y.

In de vroege jaren 90 verhuisde hij naar Lynn, Massachusetts, naar de geboorteplaats van de Thomson Houston Electrical Co. die in de jaren 80 met de Edison

besloot zich in Engeland te vestigen. Hij kreeg een goede positie bij de pas geformeerde British Thomson-Houston Co. als hun meter ingenieur. In die tijd was de BHT Co. vooral agent van General Electric producten en had geen eigen fabriek. Maar door nauwe samenwerking met de French Meter Co. in Parijs -een fabriek waarin General Electric een belang had- ontstond een bloeiende meter-zaak onder de vakkundige leiding van Holden in de

menten gefabriceerd, naar het ontwerp van Holden. Holden zorgde voor het tot stand komen van een experimenteel laboratorium. Hij legde de grondslag voor een opleidingssysteem, de Sandwich Course, waarbij industrie en technische school samenwerkten.

Bijproduct

Beroepsmatig hield Holden zich vooral bezig met het ontwerpen en testen van apparatuur om elektriciteit en magnetisme te meten. Zijn klokken lijken me een bijproduct van zijn activiteiten te zijn; in de biografische beschrijving van Arthur Primrose Young, een van de leidende figuren van de British Thomson Houston Cie. die bij gelegenheid van Holden's 90e verjaardag (afb.7) deze biografie naar kranten stuurde, worden zijn activiteiten op klokkegebied in het geheel niet genoemd. Alleen in het boek van Tony Mercer over de Mercers Chronometers wordt er een regel aan gewijd.

Het blijft volslagen duister wat Holdens activiteiten waren in de jaren tussen de eerste wereldoorlog en zijn pensionering in de jaren twintig. Wel sloeg hij een Italiaanse gravin aan de haak en vestigde zich in Italië.

Het lukte me niet Holdens sterfdatum te vinden, hij komt in 1961 voor het laatst op de ledenlijst van het Londense Institute of Electrical Engineers voor. Het adres was hetzelfde als in 1930: Villa Parnaso, Levanto, Spezia, Italië.

Literatuur

Frank Hope Jones, *Electrical Timekeeping*, London 1949

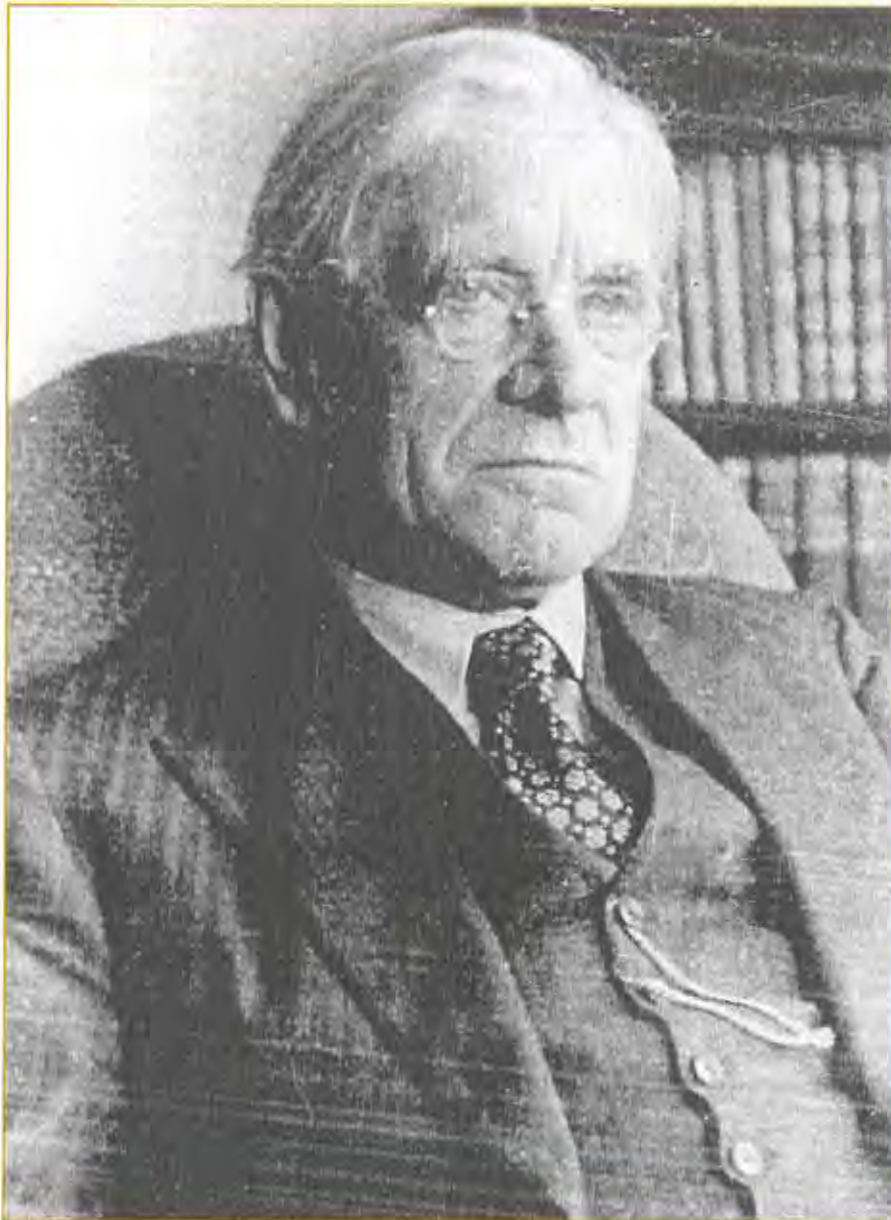
C.K. Aked, *Electrifying Time*, Mayfield: AHS 1977

T.Mercer, *Mercer Chronometers, History, Maintenance & Repair*, Mayfield: Ashbourne 2003

Alan & Rita Shenton, *Collectable Clocks*, Woodbridge: ACC, 1996

De oorspronkelijke uitgebreide versie van dit artikel verscheen als "Technical Paper No. 78" van de Electrical Horology Group (EHG) van de Antiquarian Horological Society. Voor leden van de AHS is het aanvullend lidmaatschap voor de EHG slechts 3 Engelse Ponden, waarvoor U onder andere gratis toegang heeft tot bijna 80 artikelen over elektrische klokken. Zie:

<http://www.ahsoc.demon.co.uk/ehg/electricalindex.html>

Afb. 7 - Frank Holden

Company was gefuseerd tot de General Electric Company.

Hysteresemeter

Rond 1895 raakte Holden geïnteresseerd in problemen met magnetisme en ontwierp een hysteresemeter. In 1896 bezocht hij voor het eerst Engeland en gedurende het volgende jaar kwam hij terug en

periode 1897-1902. De uit Frankrijk geïmporteerde meters werden in Londen getest en dan naar de klanten verstuurd.

In mei 1902 werd in Rugby een fabriek van de B.T.H. Co. gestart en alle activiteiten op het gebied van het testen van meters verhuisden daar naar toe. Later werden er in Rugby ook meters en instru-

BELGISCHE UURWERKEN EN HUN MAKERS

Auteur: Eddy Fraiture

Door Sjoerd Folkers

Onlangs verscheen van de Belgische uurwerkdeskundige E. Fraiture een omvangrijk werk, waarin een grote hoeveelheid kennis van de auteur en van anderen is neergelegd. Eerder schreef hij 'Uurwerknijverheid en uurwerkmakers in Vlaanderen' (2002) en 'Staande klokken en uurwerkmakers in Vlaanderen' (2005).

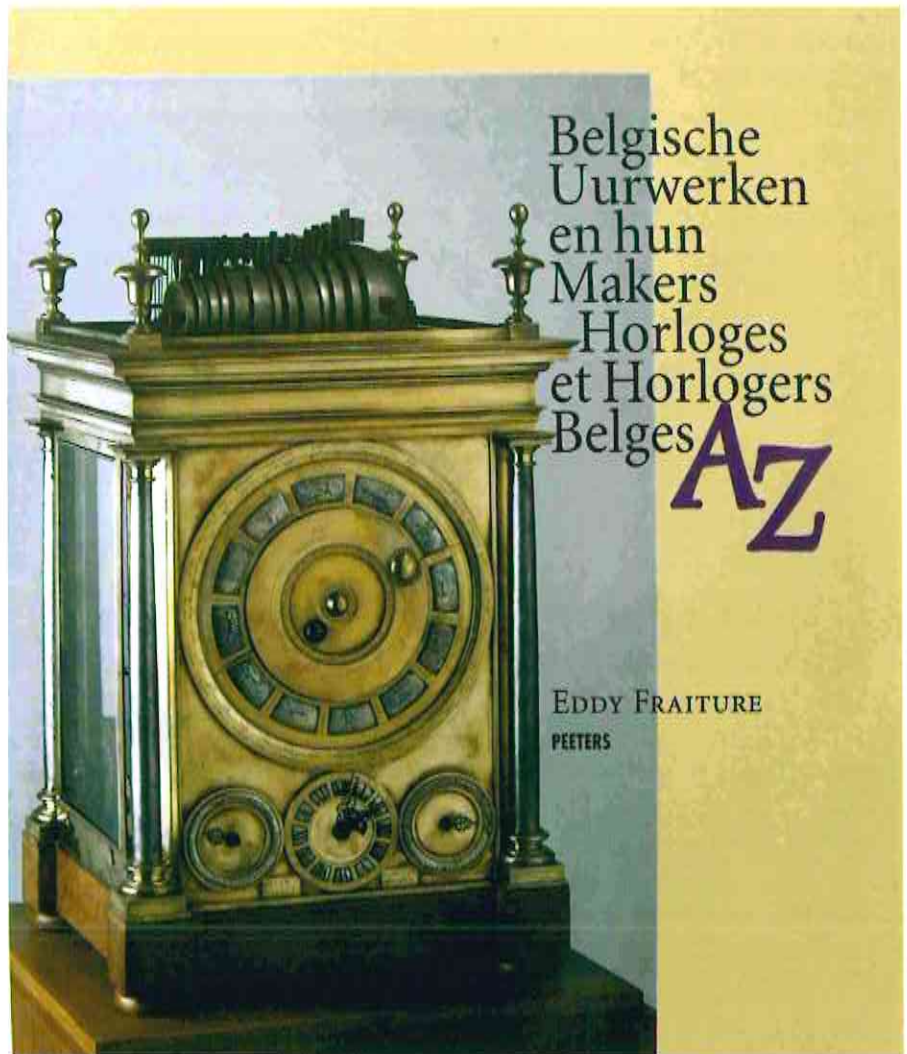
Het boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel vindt men een overzicht van de grote Belgische uurwerkmakers en hun werk. Het is toch merkwaardig dat de klassieke splitsing tussen Noord en Zuid of Frans- en Vlaamstalig helemaal niet van toepassing is.

De scheiding kan men eerder vinden in de verdeling tussen Oost- en West België in de uurwerken van staande klokken. In het westen staan de uurwerken veelal tussen messing voor- en achterplatinen, en in het oosten in Limburg en Luik tussen horizontale boven- en onderplaten. In het eerste stuk van deel 1 wordt de geschiedenis van de Belgische uurwerknijverheid gezet tegenover de sociaal economische en politieke achtergronden waarin deze horlogemakers actief waren. In deel 1 het laatste stuk worden beroemde uurwerkmakers, zoals Hubert Sarton, extra belicht. Ook wordt aandacht besteed aan onder andere het astronomische torenuurwerk van Zimmer.

In het tweede deel van het boek is een lijst opgenomen van bijna 4800 Belgische uurwerkmakers van 1300 tot ver in de 20e eeuw. Elke horlogemaker wordt indien mogelijk genoemd met geboorteen sterfjaar en biografie. Daaronder is een lijst met nog bestaande uurwerken toegevoegd. Van de vroege torenuurwerkmakers zijn weinig uurwerken overgebleven, maar van de wat latere familie de Beefe zijn nog veel uurwerken bekend.

Tweetalig

De ene helft t/m pagina 326 is in de Nederlandse (Vlaamse) taal geschreven. De andere helft 327 t/m 638 is in het Frans. De vertaling is zeer nauwkeurig gedaan zodat degene met wat minder kennis van het Frans veel woorden kan

herleiden. De foto's in het Vlaamse en Franse deel zijn verschillend zodat de foto's niet dubbel in het boek staan. Het onderschrift bij de foto's is wel tweetalig. Het boek is voor wat betreft de uurwerknamen in de rij te plaatsen met de boeken van Enrico Morpurgo, Ruud Mestrom en Herman Bossink. Een prima aanvulling van veel tot nog toe onbekende uurwerkmakersnamen in het Nederlandse (Vlaamse) taalgebied. Zoals vermeld is, hebben veel klokkenvrienden en anderen meegeholpen aan gegevens voor dit omvangrijke namenboek. Onder iedere naamsvermelding van de uurwerkmaker is de bron door middel van een @ (apestaartje) door de auteur aangegeven. Mocht iemand nog nieuwe uurwerkmakersnamen hebben uit België of aan-

vullingen op het bestaande dan houdt de auteur zich aanbevolen.

Foto: Eddy Fraiture

Email: fraiture.eddy@skynet.be

Het boek (ISBN 978-90-429-2251-8) is uitgegeven bij Peeters, uitgeverij van de universiteit van Leuven (België) en verkrijgbaar bij de gespecialiseerde hobbyboekhandel en ook te bestellen bij uw eigen boekhandel. Het kost €58.

EARLY FRENCH PENDULUM CLOCKS, 1658 – 1700 KNOWN AS PENDULES RELIGIEUSES

Auteur: Reinier Plomp

Door Erik Glasius

Ruim dertig jaar na de publicatie van zijn 'Spring-driven Dutch Pendulum Clocks, 1657 – 1710' laat prof. dr.ir. Reinier Plomp nu een nieuw belangrijk boek, eveneens in het Engels, verschijnen over wat deels kan worden beschouwd als de Franse pendant van de Haagse klok. Onderwerp zijn de religieuses, de klokken die in Frankrijk, bijna uitsluitend in Parijs, werden gemaakt in de periode 1658 – 1700.

In Frankrijk zelf, maar ook elders, is altijd bijzonder weinig belangstelling voor dit type klok geweest. Alleen daarom al is dit boek van belang. In de kunstwereld wordt de 18e eeuw beschouwd als dé eeuw van het Franse meubel maar dan het versierde meubel. Voor de simpele rechthoekige zwarte kastjes, die de religieuses aanvankelijk waren, is geen belangstelling. Toch zijn in de latere periode (1680 – 1690) veel kasten voor klokken van makers als Balthazar Martinot en Pierre Du Chesne vervaardigd in de werkplaats van niemand minder dan de grote Franse meubelmaker André-Charles Boulle.

De makers

In een inleidend hoofdstuk wordt een schets gegeven van de omstandigheden waarin de klokkenmakers in de tweede helft van de 17e eeuw werkten. Zij waren verenigd in een gilde, waarvan alleen twee bijzondere categorieën geen lid behoeften te zijn, de 'horlogers du Roi' en de 'ouvriers libres'.

De klokkenmakers – waarvan er 70 met namen en, waar mogelijk, jaartallen, worden genoemd – hadden er een voorkeur voor hun ambacht over te dragen aan een zoon of schoonzoon. Daardoor ontstonden families die gedurende lange perioden werkzaam waren. Zo zijn van de familie Martinot zeven generaties bekend. Klokkenmaken was een 'artistiek' beroep, vele makers hadden familie-relaties met ontwerpers, graveurs, goudsmiden of beeldhouwers. Hun beroep stond in aanzien, velen hadden officiële posities in hofkringen als 'valet de chambre', 'horloger du Roi' of 'mar-

chand-horloger'. Gezien deze status is het niet verwonderlijk, dat vooraanstaande makers een goed inkomen hadden en soms bemiddeld overleden, zoals uit nalatenschappen kan worden afgeleid. Hun activiteiten waren grotendeels geconcentreerd in het oudste deel van Parijs, het Ile de la Cité, waar ook de kathedraal Notre Dame de Paris staat.

Ongeveer eenderde van de klokkenmakers was protestant. De herroeping in 1685 van het Edict van Nantes, dat hun godsdienstvrijheid garandeerde, leidde echter niet tot een massaal vertrek uit Parijs. De meesten lieten hun zakelijk belang prevaleren en werden katholiek.

De klokken

De auteur onderscheidt vier typen klokken, die in afzonderlijke hoofdstukken worden belicht:

- het basis type 1658 – 1670
- meer modieuze klokken 1670 – 1680
- de bloeitijd, met A.-C. Boulle 1680 – 1690
- de laatste pendules religieuses 1690 – 1700

In de eerste periode is de gelijkenis met Haagse klokken groot. Dat is logisch. Producten uit de werkplaats van Salomon Coster, die voor Huygens de eerste klokken met slingeruurwerk vervaardigde,

werden ook meegenomen naar Parijs. Daar werden ze door makers als Sandé, Hanet, Martinot en anderen praktisch gekopieerd.

De meer op sier ingestelde Parijse clientèle verlangde meer dan de strakke zwarte doosjes en al spoedig werden de kasten dan ook ingelegd met schildpad en gedreven of gegoten zilveren sieraakstukken.

Boulle inlegwerk

Na 1670 verandert niet alleen het uiterlijk, ook het uurwerk wordt gewijzigd. De ene veerton die zowel gaand als slagwerk aandrijft, wordt vervangen door twee naast elkaar geplaatste veren. Bij de kasten doet het Boulle inlegwerk zijn intrede. Het simpele naamschildje moet wijken voor een gegoten cartouche.

In de periode die de auteur als hoogtepunt van de religieuses beschouwt, krijgt ook de wijzerplaat meer aandacht. Vaak wordt de cijferring 'gedragen' door een groot ornament, dat Chronos voorstelt. Ook verschijnen er door gewichten aangedreven staande klokken, die er uitzien als een tafelklok op een lange piedestal. De laatste periode is er een van overgang. Naast de met fluweel overtrokken wijzerplaat komen er messing vergulde platen met cijfers op emaille cartouches. De wijzers zijn dan van staal. Gelcidelijk verdwijnt de rechthoekige kast om plaats te maken voor de vorm die als 'tête de poupée' bekend is geworden.

Eindelijk is er nu dus een boek over religieuses, een boek dat methodisch is opgezet en een zeer grote hoeveelheid informatie bevat. Bovendien is het werk prachtig uitgevoerd. De meer dan 200 kleurenfoto's zijn van hoge kwaliteit, lay out en druk liggen op eenzelfde hoog niveau. Het boek heeft een prettig formaat van 23 x 30 cm en telt 120 pagina's. De auteur heeft het in eigen beheer uitgegeven, daarbij gesteund door de antiquairs Hans Kreft, Herman Horselenberg, Mario Crijns en Marcel Toebosch; het wordt gedistribueerd door Interbook International.

ISBN 978-90-814896-1-4. Prijs €40.

Melenhorst *Antiek*

Rijksstraatweg 167
7391 ML Twello
Tel 0571-273951

Zie onze uitgebreide website:
www.melenhorst-antiek.nl

*Friese kortstaart
met Amsterdams gecontourneerde kap
Datering: ca. 1780*

Peter Zwaanenburg

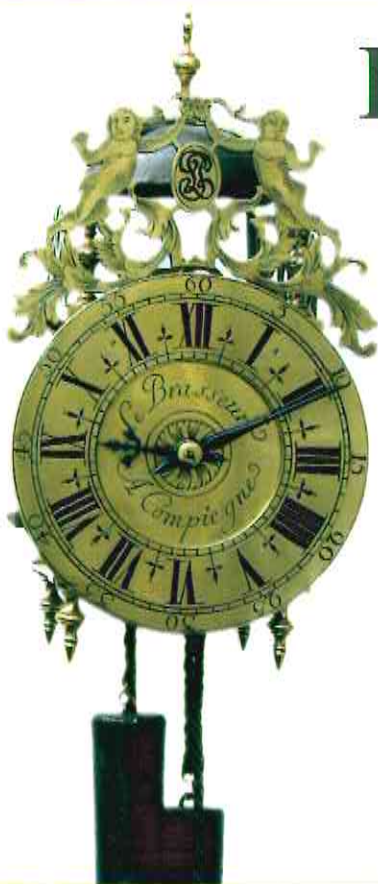
Antiquair-uurwerkmaker

Inkoop en verkoop van
antieke klokken en barometers

Restauratie wordt verricht
in eigen werkplaats

Openingstijden:
dinsdag t/m vrijdag
12.00-17.30
Zaterdag
13.00-17.30

Groenmarkt 36
3311BE Dordrecht
tel. 078 6141537

Museum- en Verenigingsnieuws

MUSEUMNIEUWS MNU

Door Carel Hofland

NIEUWE AANWINSTEN

Zoals gemeld in het Museumnieuws van april 2009 is het MNU begin 2009 de gelukkige eigenaar geworden van de unieke staande klok van Steven Huijgens. Intussen is er al een artikel van de hand van Rob Memel over deze klok gepubliceerd (TIJDSchrift 10/1), maar één belangrijk aspect is tussen de wal en het schip geraakt: de dankbetuiging. De aankoop van de klok is mogelijk gemaakt door de Vereniging Rembrandt, de Mondriaan Stichting, het SNS REAAL Fonds, Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, de Gravin M.A.O.C. van Bylandtstichting en de Janivo Stichting, die wij hierbij hartelijk danken. Zonder de activiteit van deze fondsen zou Nederland cultureel veel armer zijn.

Ook voor de schoonmaakbeurt zijn wij dank verschuldigd, ditmaal aan de anonieme begunstigers die het financieel regelden. De klok oogst nu in het museum veel bewondering.

Wyland

De scheepjesklok van Nicolaas Wyland

Afb. 1 - De ontdekking van een schip in het pakijs

Afb. 2 - De schildering vóór de schoonmaak

blijkt naast vreugde ook de nodige zorgen te baren. De kast was in slechte staat, het uurwerk was vuil en de wijzerplaat mocht wel eens opgeknapt worden. Vooral de wijzerplaat levert veel werk op. De verf laat hier en daar los en moet gestabiliseerd worden. Daar staat als positief punt tegenover dat de originele verflaag van de achtergrond van het scheepstafereel vrijwel onbeschadigd vanonder een overschildering tevoorschijn is gekomen. En de kwaliteit van de originele beschildering is duidelijk hoger dan die van de overschildering! (afb. 1 en 2)

Eén en ander kost meer tijd dan gepland. Gelukkig is de Vriendenvereniging van het MNU ons wat de kosten betreft te hulp geschoten. We hopen nu dat de klok in mei op zijn plaats staat en de hem toekomstige bewondering zal oogsten.

En nog een scheepjesklok!

Groot was onze verrassing toen ons in maart opnieuw een scheepjesklok uit een erfenis werd aangeboden. Ditmaal een niet gesigioneerde Friese staande klok uit de 19e eeuw. Met name de kast is in povere conditie, maar de confrontatie met de sjeke Amsterdammer van Wyland is

zó leuk, dat we hem graag aan de collectie toevoegen.

Hier is niet de walvisvaart op de uitgestrekte Noordelijke IJszee te zien, maar een knus Fries landelijk tafereel waarin de

Afb. 3 - Zeilschepen in het weiland

drie schepen en de meerminnen geflankeerd worden door een tevreden knikende koe en een visser die om de halve minuut zijn hengel ophaalt. Een aanwinst die het MNU weer een stukje vrolijker maakt! (Afb. 3)

HollandRoute

Het MNU heeft zich onlangs aangesloten bij de HollandRoute, een organisatie die ten doel heeft het uitgebreide areaal aan industrieel erfgoed in de regio Groot-

RESTAURATIE / REPARATIE

VAN OUDE / ANTIEKE KLOKKEN

TORENUURWERKEN EN

ELEKTRISCHE BUITENKLOKKEN

A. Peek Uurwerktechniek

Mussenstraat 46

1223 RD Hilversum

Tel. : 035-683 70 27

Fax : 035-588 21 11

E-mail: peekuurwerktechniek@planet.nl

*** vakkundige restauratie en reparatie ***

*** vervaardigen van alle onderdelen naar tekening of model ***

Zuid Duits / Zwitserse hangklok, circa 1600
h. 49cm, b. 22cm, d. 24cm.

TOEBOSCH

ANTIQUES

BLARICUM

SPECIALISTS IN CLOCKS, MUSICALBOXES AND BAROMETERS

Inkoop/Verkoop

MARCEL TOEBOSCH

Dorpsstraat 1

1261 ES Blaricum

Tel. +31 (0)35-5384090

Fax +31 (0)35-5384091

Mob. +31 (0)653-211641

www.toeboschantiques.com

info@toeboschantiques.com

Amsterdam voor het toerisme te ontsluiten. Het gebied van de HollandRoute strekt zich uit van Amsterdam tot IJmuiden en van de Beemster tot de Haarlemmermeer, met attracties als het Westergasterrein, Cruquius, de Zaan en de Zaanse Schans. In de toekomst zal het Hembrugterrein in Zaandam het centrale punt zijn.

De HollandRoute maakt deel uit van ERIH, die op Europees niveau dezelfde doelstelling heeft. Aansprekende projecten van ERIH zijn ook te vinden in het Ruhrgebied en de Midlands.

Digitale nieuwsbrief

Ter gelegenheid van de opening van het nieuwe seizoen en het museumweekend is op 1 april de eerste aflevering van de digitale nieuwsbrief van het MNU verschenen. De nieuwsbrief bevat o.a. artikelen over de Wylandklok, de klok van het Achterhuis en een speciale aanbieding voor het museumweekend.

De nieuwsbrief is te lezen op onze website www.mnuurwerk.nl. Wie de eerste aflevering niet per e-mail heeft ontvangen (of vruchteloos heeft geprobeerd het opgegeven e-mailadres met typefout te bereiken) kan zich opgeven via directeur@mnuurwerk.nl. Let wel, we versturen de nieuwsbrief alleen digitaal! We zijn blij met dit nieuwe medium en de professionele vormgeving en ondersteuning van het communicatiebureau PMK in Zaandam. De verschijningsdata van volgende afleveringen van de nieuwsbrief zullen vooral worden bepaald door de vraag wanneer we iets nieuw te melden hebben. Dat zal geregeld zijn!

Driemaal MR

De bijeenkomst van de AHS op 20 maart 2010 werd opgeluisterd door de ongebruikelijke verschijning van maar liefst drie klokken van de maker die signeerde met MR. De klok die in het MNU is tentoongesteld (zie Tijdschrift 2009/3), een exemplaar van een Limburgse verzamelaar en één van een Duitse correspondent van het MNU. (afb. 4)

De klokken dragen alle een jaartal rond 1800 en hebben een sterk gelijkend uurwerk en dito houten wijzerplaat. De eer-

Alb. 4 - Drie klokken met de signatuur 'MR'

der in Tijdschrift geopperde hypothese dat de klokken gemaakt zijn door Matthias Raets is nu wel verlaten. Hoewel de uurwerken Midden- of Noord-Limburgs zouden kunnen zijn, lijkt de uitvoering van de wijzerplaten eerder te duiden op het Duits-Limburgse grensgebied. Wie ook een klok met de signatuur MR heeft of meer weet over de naam achter deze letters wordt hierbij uitgenodigd contact op te nemen via directeur@mnuurwerk.nl. Hopelijk wordt voldoende materiaal verkregen voor een artikel over deze klokken en hun maker.

Samenwerking

Na eerdere prille afspraken hebben op 22 maart 2010 op initiatief van de Stichting Museum en Archief voor Tijdmeetkunde (SMAT), vertegenwoordigers van het MNU, het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven en de SMAT diepgaand overlegd, met de bedoeling één lijn te trekken bij de registratie en beschrijving van uurwerken. Het doel hiervan is gegevensuitwisseling in de toekomst te faciliteren. De door het MNU ontwikkelde standaard voor het beschrijven van klokken is hierbij het uitgangspunt. Horloges vormen een terrein dat verdere ontwikkeling verdient. Door de werkgroep Horloges van het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven zal een model opgesteld worden.

De deelnemers aan het overleg zijn tevreden over de bereikte resultaten en nemen zich voor de nu begonnen samenwerking voort te zetten.

Tentoonstelling "Dierbare vrienden"

Ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Vriendenvereniging van het MNU (VVMNU) stelt het MNU zich het komend najaar open voor een door de VVMNU georganiseerde tijdelijke tentoonstelling. De rode draad van deze tentoonstelling zal nu eens niet een precies omschreven aspect van de historische tijdmeting zijn, maar de relatie tussen de liefhebber en zijn klok. Hoewel bijzondere uurwerken zeker niet zullen ontbreken, gaat het om het relaas. Waarom heeft de verzamelaar die deze klok publiek wil tonen daarvoor gekozen? De verhalen zullen zeker stof tot nadenken opleveren voor ons, liefhebbers en verzamelaars.

De tentoonstelling vindt plaats van 18 september tot en met 31 oktober.

Publicatie Hemels Raderwerk

Bij het symposium "Hemels Raderwerk", over het Antikythera-mechaniek (afb. 5) en astronomische mechanieken, is aangekondigd dat een geïllustreerde samenvatting van de zeer interessante lezingen en de tentoonstelling gepubliceerd zou worden. De voorbereiding van deze publica-

Alb. 5 - Het 'Hemels Raderwerk'

Uurwerkmakerij A.P. Walhout

Vervaardiging van precisie uurwerken.
&
Uurwerkonderdelen, specialiteit:
Raderen en rondsels voor antieke en
moderne uurwerken.

Vervaardiging
van astronomische uurwerken
naar eigen ontwerp.

Restauratie en reparatie van antieke en
moderne uurwerken.

's-Gravenstraat 42
4431 AC 's-Gravenpolder
Tel: 0113-311339
www.uurwerkmakerij.nl
BTW nr.: NL 817970964B01

Henk Jonker
MEUBELRESTAURATIE

Sinds 1986

Restauratie van antieke meubelen en uurwerkkasten

17^e - 18^e - 19^e eeuw

Telefoon: 072 - 5066153 Mobiel: 06 - 27533327

Ingeschreven in het RESTAURATOREN REGISTER

Lamoraalweg 59, 1934 CC Egmond a/d Hoef

tie heeft langer geduurd dan gedacht, maar is nu wel zo ver dat de verschijning definitief kan worden aangekondigd. We houden u op de hoogte.

Vrijwilligers

Het museum heeft dringend behoefte aan nieuwe vrijwilligers. Hebt u belangstelling voor incidentele klussen op het gebied van onderhoud, inrichting en tentoonstellingsopbouw of voor het begeleiden van bezoekers, meld u dan bij Carel Hofland. Ook (incidentele) hulp bij andere activiteiten, zoals objectregistratie, PR en publicaties en het beheer van de bibliotheek en de boekenwinkel, is welkom. Suggesties over hier niet genoemde activiteiten zijn ook welkom.

Telefoon 06-48185114,

e-mail directeur@mnuurwerk.nl.

Contact opnemen verplicht u tot niets!

Website

Wie belangstelling heeft voor het museum, kan zijn licht opsteken op www.mnuurwerk.nl. We plaatsen daar steeds meer content.

Begin april is hier de meest actuele lijst van de 1124 in onze winkel of op bestelling verkrijgbare titels over klokken en horloges gepubliceerd. In de winkel zijn verder veilingcatalogi en oude afleveringen van tijdschriften verkrijgbaar. Vakliteratuur is onmisbaar voor de serieuze liefhebber. Met een aankoop bij het MNU steunt u het museum!

Ook wie een kleedje zoekt voor zijn stoel- of staartklok, kan mogelijk in onze winkel een exemplaar naar zijn smaak vinden. Gegevens over het museum zijn ook te vinden via de website van de Horological Foundation: www.antique-horology.org.

Historische gegevens van Nederlandse uurwerken en voorbeelden uit museale en particuliere collecties zijn te vinden op de website www.tijdvoorklokken.nl.

Adres en openingstijden

Museum van het Nederlandse Uurwerk
Kalverringdijk 3 (Zaanse Schans)

1509 BT Zaandam

Tel.: 075-61 79 769.

Openingstijden: 11.00 – 17.00 uur

Het Museum is tot 1 november weer van dinsdag t/m zondag geopend.

VERENIGINGSNIEUWS MNU

Door W. van der Krogt

Op 10 april jongstleden heeft de Algemene Ledenvergadering plaatsgevonden in het Museum van 20ste Eeuw in Hoorn.

Op deze datum bleken ook de Stichting tot Behoud van het Toren uurwerk en de Nederlandse sectie van de AHS een bijeenkomst te hebben. Ik ben bang dat ik deels schuldig ben aan het samenvallen van de bijeenkomst van de AHS en onze ledenvergadering en daarvoor mijn oprechte excuses.

Tijdens de ondanks alles goed bezochte vergadering met koffie en Hoornse broeder kwam ondermeer ons periodiek TIJDSchrift aan de orde. De aanwezigen waren vol lof over de lay-out, het merendeel van de artikelen en de uitgave in full colour. Maar men maakte zich ook zorgen over de kosten van het blad. Deze waren in 2009 dermate hoog dat er uiteindelijk van de bijdrage van elke Vriend slechts

2 à 3 euro overbleef om het museum te ondersteunen. Er zijn door het bestuur een tweetal voorstellen gedaan, die beide werden aangenomen. Allereerst is er besloten om de bijdrage in de kosten aan het blad per Vriend te bevriezen op het niveau van 2009. Om voor het museum iets wezenlijks te kunnen betekenen, is besloten om wederom de bijdrage te verhogen en wel in twee stappen. De bijdrage voor het jaar 2011 is vastgesteld op € 30,- en voor het jaar 2012 op € 35,-.

www.tijdvoorklokken.nl

Dierbare vrienden

De voorbereidingen voor de najaarstentoonstelling met klokken van Vrienden zijn inmiddels in volle gang. De tentoonstelling wordt onder de naam "Dierbare Vrienden" gehouden van 18 september tot en met 31 oktober. Zo'n dertig Vrienden hebben een klok ter beschikking gesteld en een beschrijving ingeleverd van het waarom juist voor deze klok is gekozen. Het is boeiend om deze beschrijvingen te lezen. De een doet het in drie zinnen, terwijl een ander tot de ontdekking komt dat één A4tje toch wel een heel beperkte ruimte is en dan zijn toevlucht zoekt in een heel kleine lettergrootte.

Zo divers als de beschrijvingen zijn, zo verschillend zijn ook de aangeboden klokken. De een heeft van de klok een kunstvoorwerp gemaakt, terwijl een ander juist kiest voor het zo origineel mogelijke uurwerk. Opvallend is het aanbod van zelfgebouwde uurwerken en uurwerken met een tweede leven. Ook de leeftijden van de klokken lopen zeer uiteen, namelijk uit de 17de tot en met de 20ste eeuw.

Kortom, het wordt een tentoonstelling die mijn verwachtingen overtreft.

Begin september kunnen de Vrienden een uitnodiging voor deze tentoonstelling verwachten en zullen er meer tips van de sluier worden opgelicht.

Klokcontactdagen

Ook in het nieuwe seizoen zijn er weer de zogeheten klokcontactdagen. Noteer deze alvast in uw agenda, hoewel ik betwijfel of u al een agenda voor 2011 in uw bezit heeft. Om het gemakkelijk te maken, willen wij deze dagen op een vast moment organiseren, te weten de tweede zaterdag van november en de tweede zaterdag van maart. Dit betekent dat de klokcontactdagen deze keer gehouden worden op:

13 november 2010

12 maart 2011

Kleine annonce

Aangeboden: Ambachtelijk handgeknoot knobbelkoord voor uw antieke klok. Vlaskoord of hennepkoord in de kleur naturel of groen. Diameters van 4 tot 9 millimeter. M. Penso, tel. 055 - 576 84 26, bij voorkeur tussen 17.00 en 19.00 uur.

The screenshot shows the website 'Tijd voor klokken'. At the top, there is a navigation bar with 'Tijdschrift' and 'Winkel'. Below the navigation bar, there is a header with the title 'Tijd voor klokken' and a sub-header 'Deze site bevat informatie over loopende uurwerken: de historische productie, voorbeelden uit museale en particuliere collecties, restauratieaspecten, voor uw informatie en inspiratie. Tijd voor klokken is een initiatief van de stichting Reizen-Tijd'. Below the header, there is a main content area with three columns: 'Catalogus', 'Tijdschrift', and 'Actueel'. The 'Catalogus' column features a large image of a clock and the text 'De Catalogus is op dit moment nog niet in werking'. The 'Tijdschrift' column has the text 'Informatie over editiejaar en studie'. The 'Actueel' column has the text 'Parabellisch Schenkerhorlog: juli 2009' and '25 juli tot en met 18 oktober 2009: Expositie ZAAK VOOR GOUD, Olympische tijden 1916-1924'. Below the main content area, there is a footer with the text 'Het verzamelen van antieke Nederlandse klokken door Jan Willem Voogt' and 'MNU Christian Huygens Hoorn'.

Door Gemke Jager

NIEUWE TIJD, NIEUWE KLOK IN HET KLOKKEN-MUSEUM SCHOONHOVEN

De tijd ging weer vooruit en ook het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum maakte een sprong voorwaarts. Want vanaf 28 maart, met het ingaan van de zomertijd, is de Klokkenzaal een nieuwe klok rijker: de ultramoderne Analog Digital Clock van Maarten Baas. Dankzij de schenking van Maarten Baas en de donatie van de Nederlands Juweliers- en Uurwerkenbranche wordt deze bijzondere klok opgenomen in de vaste collectie van het Museum. De Analog Digital Clock maakt deel uit van de Real Time serie die Maarten Baas in 2009 heeft uitgebracht. De Nederlandse ontwerper Maarten Baas studeerde in 2002 af aan de Design Academy Eindhoven met de serie Smoke, waarmee hij in een klap internationaal succes boekte. Na deze succesvolle serie zwart geblakerde meubelen, volgde de serie Clay en andere inventieve ontwerpen. Zijn werk werd eind 2009 tijdens de beurs Miami Design bekroond met de Designer of the Year Award. In zijn laatste werk Real Time geeft

Afb. 1 - Digitale klok van Maarten Baas, Analog Digital Clock, Studio Maarten Baas/Real Time/2009, foto Ricardo sà da Costa

Maarten Baas een compleet nieuwe draai aan het traditionele uurwerk en het weergeven van tijd. Nieuwe filmtechnieken gecombineerd met theater en design maakten het mogelijk een nieuwe serie klokken te realiseren. Gedurende twaalf uur worden acteurs gefilmd. De acteurs geven iedere minuut handmatig aan waardoor de films functioneren als klok. De klokken zijn verfrissend, verbazingwekkend en geven een compleet nieuw beeld van het begrip tijd.

De Analog Digital Clock is een van de vijf klokken uit de serie Real Time. Het beeld is vergelijkbaar met een digitale wekker

met rode cijfers. Maar de LED verlichting wordt nu "bemand" door een persoon in de klok. Door het beeld met zwarte latex te verven of juist schoon te maken wordt iedere volgende minuut getoond. Een klok die gezien moet worden en waarnaar je blijft kijken! (afb. 1)

Kleuters en klokken

Onlangs bezochten honderd kleuters uit Lopik in het kader van een speciaal klokkenproject het Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum. Groep 1 en 2 (leeftijd 4, 5 en 6 jaar) hadden tijdens een projectweek op school les gehad in klokkijken. Een

Afb. 2 - Kleuters vol aandacht voor klokken

Afb. 3 - Haagse klok, gesigeneerd Johannes Tegelbergh Hagae, foto Ton Haartsen

bezoek aan het Klokkemuseum maakte deel uit van dit schoolproject. (afb. 2). Arjenne Bouwknecht, collectiebeheerder van het museum, had een leuk programma samengesteld voor de kleuters. In de Klokkenzaal werd eerst het gedichtje van Annie M.G. Schmidt over de koekoeksklok voorgelezen, waarna natuurlijk de koekoeksklok uitvoerig werd bekeken en

beluisterd. Vervolgens kregen de kleuters uitgelegd wat het verschil is tussen een elektronische klok en een mechanische klok. Indruk maakte het torenuurwerk en volmondig werd het aantal slagen meeged. Populair waren verder de stationsklok, de Friese staartklok met melkend boerinnetje en de staande klok met het vissertje. Tot slot maakten de kleuters een klokkenbroche, die ze allemaal opspelden om vervolgens helemaal "bij de tijd" het museum te verlaten.

Tentoonstelling ALLE TIJD VOOR KLOKKEN

Van 19 juni tot en met 26 september 2010 is een speciale klokkententoonstelling in het museum te zien. Onder de titel "Alle tijd voor klokken" worden niet eerder tentoongestelde klokken uit particulier bezit gepresenteerd. De passie van enkele verzamelaars uit Nederland en België, allen lid van onze Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum, komt ruimschoots aan bod. Interieurfoto's geven een kijkje binnenshuis.

De geëxposeerde klokken nemen de bezoeker mee door de tijd. De nadruk zal liggen op de lange weg, die de klok heeft bewandeld, voordat hij tot op een fractie

Afb. 5 - Franse reiswekker met aanwijzing van dag, datum en maanstand, circa 1880, collectie Stichting BoomTime, foto Ton Haartsen

Afb. 4 - Lantaarn reisklok van Robert Clysdale uit het midden van de 18e eeuw.
Foto H. van den Ende

Afb. 6 - Franse tafelregulateur, kast ebbenhout gefineerd, vuurvergulde wijzerplaat en ornamenten, gesigneerd Le Roy & Fils, circa 1855, foto Ton Haartsen

van een seconde de tijd kon weergeven. Natuurlijk is er speciale aandacht voor de wetenschapper die vier eeuwen geleden een grote doorbraak wist te bereiken:

Christiaan Huygens, en voor de Haagse klokken, waaronder een Haagse tafclklok van Johannes Tegelbergh uit circa 1670 (afb. 3). Verder wordt inzichtelijk gemaakt dat andere landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland hun eigen typen gingen vervaardigen. De Engelse messing en ebbenhouten tafclklok van Jonathan Puller uit ca 1685 is daar een voorbeeld van.

Daarnaast komt het thema "reizen" aan bod. Diverse vroege reisklokken worden getoond, klein en ingenieus en makkelijk te vervoeren. Het typische Engelse reisklokje van Robert Clysdale, uit het midden van de 18de eeuw, is uitgevoerd als "mini" lantaarnklokje. 's Nachts werd het in de herberg of waar men overnachtte aan een spijker aan de muur gehangen en overdag in zijn transportkistje in de bagage meegenomen. Het bijzondere is dat het originele reiskistje er nog bij zit, waarin onderin twee vakjes zijn voor het opbergen van het gaande gewicht en het wekkergewicht. (afb. 4)

De Franse messing reisklok, bamboe vorm, en de Franse reiswekker met maanaanduiding (afb. 5) dateren beide uit ca 1880.

Bijzonder is de klok met instelbare tijden voor niet minder dan 11 wereldsteden. Klokkenbezitters dachten toen ook al mondiaal. Het is een indrukwekkende Franse vuurvergulde en met ebbenhout gefineerde tafclregulateur, gesigneerd Le Roi & Fils uit circa 1855. (afb. 6). Kortom, een tentoonstelling voor liefhebbers, waarmee we ook een breder publiek hopen te bereiken. De tentoonstelling, waarbij tevens een publicatie verschijnt, wordt georganiseerd in samenwerking met de particuliere verzamelaars en de Stichting Boom-time, met Marlene Lutgers-Boomsma als vertegenwoordiger van het bestuur. Klokkenvriendin Annetje Timp schrijft de teksten en denkt mee in het concept.

De Stichting Boom-Time is opgericht in 1991 en heeft tot doel kennis over te tijdmeetkunde te vergroten en de interesse in antieke klokken te stimuleren. De Stich-

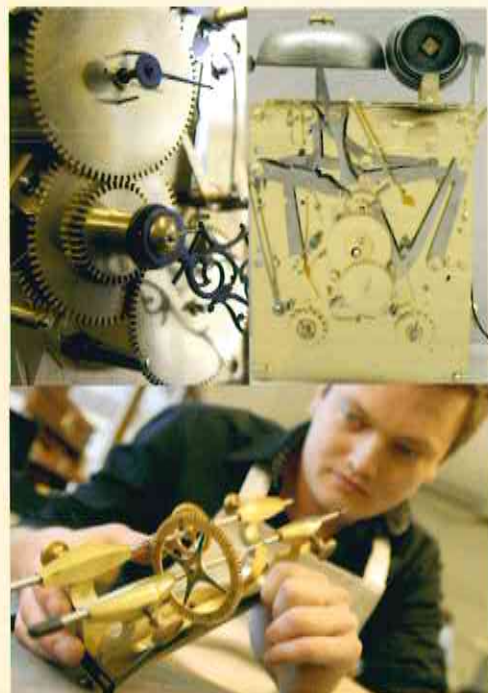
**WEST DEAN
COLLEGE**

CONSERVATION RESTORATION OF CLOCKS ONE YEAR DIPLOMA

Recognised by the BHI and supported by BADA.

Technical - Historical - New Making
Work on objects of historical importance

Also, one year Professional Development
Diploma in Conservation and/or Making of
Clocks.

West Dean College, Chichester, West Sussex PO18 0QZ
T: 01243 811301 E: diplomas@westdean.org.uk
www.westdean.org.uk/college

Voorzitter Schueler bedankt de heren Rob Jung (links) en Wim van Vliet (midden) voor hun jarenlange inzet voor de Vereniging.

ting beheert de collectie Boom-Time, een verzameling bijeengebracht door de initiatiefnemer van de Stichting over een periode van vele jaren. De opening van deze tentoonstelling is op vrijdag 18 juni om 17.30 uur in het museum in Schoonhoven.

Oproep

2012 is uitgeroepen tot het jaar van de Historische Buitenplaatsen. Men wil dit te weinig bekend fenomeen bij het grote publiek meer onder de aandacht brengen.

Ons museum wil aansluiten bij dit thema en er een tentoonstelling aan wijden. Wij zijn op zoek naar klokken waarop buitenplaatsen, bijvoorbeeld op de wijzerplaten, zijn afgebeeld. Wie zo'n klok heeft en bereid is die in bruikleen af te staan, verzoeken wij contact op te nemen met Gemke Jager (g.jager@ngzkm.nl).

VERENIGINGSNIEUWS SCHOONHOVEN

Door ir A.M.J. Schueler

Bijeenkomst van 17 april

Op 18 april heeft de algemene ledenvergadering plaatsgevonden. De belangrijkste onderwerpen hieruit:

Relatie Vrienden-museum

In zijn mededelingen gaat de voorzitter uitgebreid in op de relatie van "De Klokkenvrienden" en het Museum. Eerder is afgelopen jaar al aangegeven dat de focus noodgedwongen gericht is op zilver, en ook in het beleidsplan vinden we niets over klokken terug. De klokken zijn er als ondersteunende collectie. Deze ontwikkeling was al jaren gaande in het museum maar nu, met de openlijke keuze voor Zilvermuseum, wordt onze vriendschap wel heel sterk op de proef gesteld. De doelstelling van onze vereniging is specifiek het bevorderen van de bloei van

het klokkendeel van het museum in samenwerking met het bestuur en staf. Met de uiting "Zilvermuseum" wordt het realiseren van dit doel zeer bemoeilijkt. Uw bestuur heeft deze zorgen tijdens overleg met museum-directeur Gemke Jager geuit, terwijl hierover ook binnen het museumbestuur gesproken is. Helaas is de zorg daarmee niet weggenomen. Uw bestuur zal het museum in de komende periode aanspreken op het beleid ten aanzien van het bevorderen van de bloei van het klokkendeel en de verantwoordelijkheid die het bestuur daarin neemt.

Bestuursverkiezing

De heer Wim van Vliet, die vanaf het begin lid is van het bestuur, is afgetreden. Veel leden hebben de heer van Vliet leren kennen als organisator van de reizen naar Engeland, Zwitserland Frankrijk en Duitsland. Ook andere leden binnen de Federatie hebben hieraan deelgenomen. De Vereniging is de Wim van Vliet veel dank verschuldigd voor het vele dat hij in de afgelopen jaren heeft gedaan.

De heer Rob Jung heeft zich om gezondheidsredenen teruggetrokken. Rob is zeer actief in het museum en in de stad Schoonhoven. Hij heeft binnen het bestuur vooral de "regelende taken" op zich genomen; heeft juist niet een termijn van 25 jaar kunnen volmaken. De procedure voor een nieuw lid is in gang gezet.

Mailadres

Van veel leden zijn we inmiddels in het bezit van hun e-mailadres. Die leden krijgen nu snel informatie, de nieuwsbrief of een herinnering aan een evenement. Wilt u dat ook, neem dan contact op met de secretaris S. Folkers, leden@klokkenvrienden.nl

Uw gegevens worden discreet behandeld en niet doorgegeven aan derden.

Lezing zaterdag 17 april 2010

De heer Theo Adriaanse hield een voordracht over zijn verzameling zandlopers. De zandloper of uurglas is een instrument voor tijdmeting, maar het is ook het symbool van vergankelijkheid.

Adriaanse heeft er nu 4900. Literatuur, afbeeldingen, kortom alles betreffende zandlopers wordt verzameld. De kleinste zandloper is 11 mm. De voordracht werd verlevendigd door de vele exemplaren die hij had meegebracht. Het zand in de looper moet een afgeronde vorm hebben, de instroom- en -uitstroomhoek in het glas zijn bepalend voor het goed leeglopen. Natuurlijk was er discussie over het ontstaansmoment van de eerste zandloper. Men vermoedt in de eerste eeuw van onze jaartelling, maar echt bewijs ligt pas bij 1362

Als u de voordracht heeft gemist of nog iets over de verzameling wilt weten, kijk dan bij: theoandlopers.nl/

Lezing zaterdag 22 januari 2011

Reserveer vast deze datum in uw agenda. Een spreker wordt nog gezocht. Aankomst: 14.00 uur

Lezing zaterdag 16 april 2011

Na de algemene jaarvergadering is er om 14.00 uur een lezing.

Algemene jaarvergadering zaterdag 16 april 2011

De jaarvergadering van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven wordt gehouden op: 16 april 2011 in het museum, Kazernesplein 4

Deze jaarvergadering is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging van Vrienden van het Klokkemuseum Schoonhoven.

Aankomst: 11.00 uur

Lezingen vinden plaats in het museum, Kazernesplein 4 te Schoonhoven, aankomst: 14.00 uur.

**11 ANTIEKE KLOKKEN
RESTAURATIE & VERKOOP**

Nieuwstraat 15
4331 JK Middelburg
tel: 0118 633425
e-mail: albertdegoeij@hotmail.com

UURWERKMAKERIJ ALBERT DE GOEIJ

STUDIEGROEP OPENBARE TIJDAANDUIDING (SOT)

Door O. Schueler-Luijben (secretaris)

Verslag bijeenkomst in het landelijke Toldijk en te gast bij ClockCare, de heren André Bossenbroek en Melchert Spaander.

Allereerst kregen we een interessante rondleiding door het nieuwe bedrijf van André Bossenbroek. Verschillende torenuurwerken in restauratie werden bekeken en bediscussieerd en gefotografeerd. (afb. 1)

Na bespreking van de vaste agendapunten was een van de belangrijke punten het bespreken en vastleggen van een duidelijk geformuleerde doelstelling. Door enkele leden van onze Studiegroep was dit punt op de agenda geplaatst. In essentie is de doelstelling van onze Studiegroep het volgende.

van de familie van de Kerkhof uit Aarle-Rixtel is klaar en zal verder worden uitgewerkt. (afb. 2)

Na de vergadering was er een overleg met de heer Rudi van Straten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, als verantwoordelijke voor "klinkende monumenten", waaronder ook de openbare tijdaanduidingen vallen.

Studiedag

Na een kennismaking wederzijds werd al gauw over gegaan naar concrete zaken. Zo werd vanuit de RCE geopperd een

inventarisatielijst van torenuurwerken samen te stellen van zowel de leden van de Studiegroep alsook van de Rijksdienst. Tenslotte heeft de Studiegroep toegezegd een lijst samen te stellen met het speciale doel om eigenaren, architecten en adviseurs te ondersteunen bij de restauratie van gebouwen met extra aandacht voor openbare tijdaanduidingen vóór tijdens en na de restauratie en te wijzen op de mogelijkheden en consequenties van de subsidie mogelijkheden.

Al met al een zeer vruchtbare bijeenkomst, die voor onze studie van openbare tijdaanduidingen en het verwezenlijken van onze doelstellingen zeer welkom was.

Afb 2 - Reclame vloeipapier van de fa. F. van de Kerkhof in 1942

Inbreng van professionele vakbroeders en gedreven amateurs om tot een gedegen kenniscentrum voor openbare tijdaanduiding te doen uitgroeien. Op technisch gebied is nog veel onderzoek nodig. Door onderlinge kennisuitwisseling en met leden uit de ons omringende landen zullen we onze doelstelling gestalte geven. Een concept van de beschrijving van de geschiedenis van de torenuurwerkfabriek

studiedag te organiseren gericht op eigenaren van openbare tijdaanduidingen en personen, die raakvlakken hebben met instandhouding en/of restauratie van dit erfgoed. Besloten werd om deze studiedag in het najaar te organiseren en tevens te wijzen op het belang van dit behoud en met name ook over de wetwijziging m.b.t. restauratie en behoud en onderhoud. Ook werd afgesproken een algehele

Afb 1 - Frans torenuurwerk bij Clock Care

ST. BEHOUD TORENUURWERK VIERT 6E LUSTRUM

Door ir. L.A.A. Romeyn

Op 14 februari jl. was het dertig jaar geleden dat het toenmalige Bestuur zijn handtekening zette onder de Statuten van de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk.

Artikel 3 van de Statuten vermeldt de doelstelling:

...zoveel mogelijk historische, mechanische uurwerken voor de openbare tijd-aanwijzing – kortweg torenuurwerken – voor de Nederlandse samenleving te behouden.

De oorsprong van de Stichting was een kleine groep technici met historisch besef, allen werkzaam bij wat toen nog Hoogovens heette - thans CORUS -, die zich er voor inspande torenuurwerken in hun directe woonomgeving te behouden. Eenieder die op enigerlei wijze in de Stichting actief is, ze worden Deelnemers

genoemd, heeft zitting in de Raad van Advies en daarmee belangrijke bevoegdheden. Hierdoor is Stichting verregaand gedemocratiseerd en daarmee uniek in Nederland.

Vanaf de oprichting beschikt de Stichting over een goed geoutilleerde werkplaats die ons door de toenmalige directie van Hoogovens ter beschikking is gesteld.

Werkvoorraad

Tot aan het eind van de 90-er jaren van de vorige eeuw was het restaureren van torenuurwerken in onze eigen werkplaats de belangrijkste activiteit. De Stichting kreeg echter zoveel verzoeken om torenuurwerken te restaureren dat er een "werkvoorraad" dreigde te ontstaan die ons geheel boven het hoofd groeide. Wijziging van het beleid was dringend noodzakelijk. Er werd besloten om met

de ervaring en kennis die de Stichting had opgebouwd op te gaan treden als hét kennis- en informatiecentrum voor torenuurwerken.

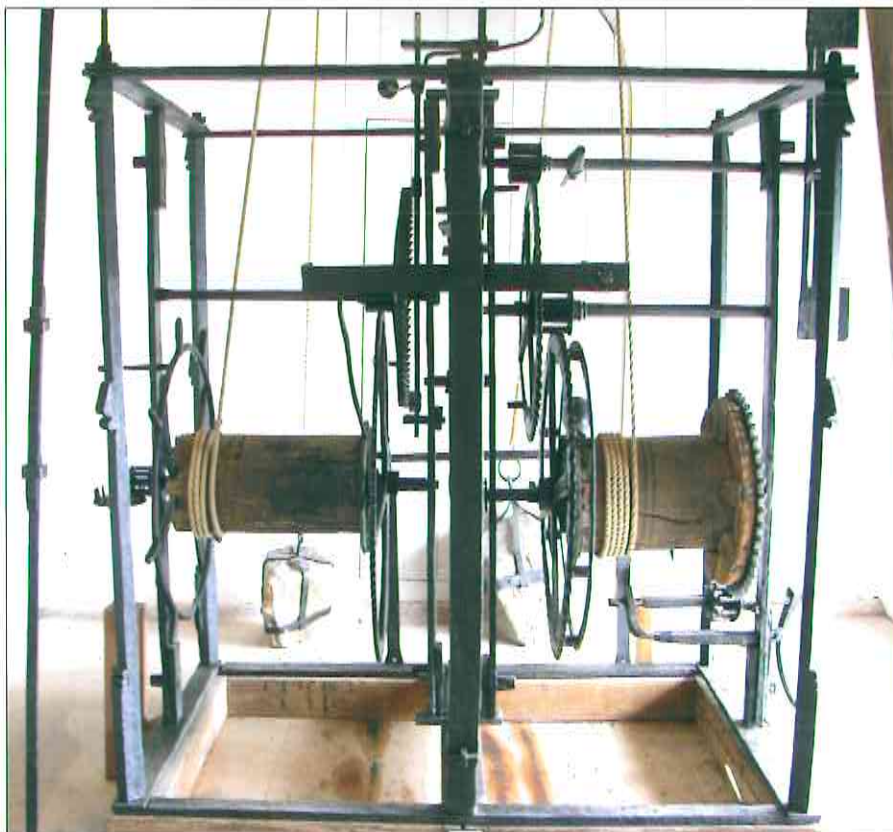
Dit heeft er in geresulteerd dat wij inmiddels bij een groot aantal restauraties van torenuurwerken werden betrokken. Onze werkzaamheden bestaan dan uit het opstellen van een Restauratiebestek en het voeren van de directie tijdens de restauratie door een daarin gespecialiseerd commercieel bedrijf.

De eerste stap tot behoud van een torenuurwerk is de registratie daarvan. Op onze website staan in een databank al meer dan 500 uurwerken geregistreerd. Als bindmiddel in de Stichting fungeert ons driemaandelijks periodiek "het Torenuurwerk".

Het succes van de Stichting is vooral te danken aan de ongeveer 75 personen die, ieder op zijn of haar gebied, werkzaamheden voor de Stichting verrichten. Daarnaast worden wij gesteund door meer dan 250 Begunstigers. Wij ervaren hun bijdrage vooral ook als blijk van waardering voor het belangrijke werk dat wij verrichten. En 85 eigenaren van torenuurwerken laten hun uurwerk door ons onderhouden. Een beter bewijs voor de kwaliteit van onze werkzaamheden kunnen wij ons niet wensen.

We zien daarom de toekomst van de Stichting met het volste vertrouwen tegemoet.

Voor informatie over de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk:
www.torenuurwerk.nl

Het uurwerk (circa 1400) van de Nederlands Hervormde kerk te Winkel is door de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk van de schroothoop gered.

Franse Pendule

Franse Pendule in prima staat
Kast licht beschadigd.
Afhaal prijs: € 600,-

Wereldklok Citizen
Afhaal prijs: € 200,-

jolandahelmer@xs4all.nl
mobiel telnr: 06 53193733

A.C. Lijs

Restaurator van
antieke klokken
Reparatie en restauratie
In- en verkoop

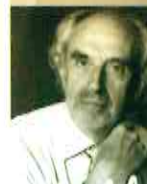
Rijksgediplomeerd klokkenmaker horloger
Meer dan 35 jaar ervaring in het
restaureren van antieke klokken

Vlaskruid 30, Zeewolde-Zuid
Tel. 036 - 522 15 08
Fax. 036 - 522 22 53
www.antique-clocks.nl
www.antique-horology.org/lijs

NEDERLANDSE WANDKLOK

*Nederlandse wandklok, gesigneerd
Hendrik Gijsberts Amsterdam
2e kwart 18e eeuw*

Sinds 1971

Dorpsstraat 25 B-3910 St.-Huibrechts-Lille(Neerpelt) Tel. (+32)(0)11-61 13 25 Fax (+32)(0)11-61 13 91
GSM (+32)(0)474-981 991 hanskreft@skynet.be www.hanskreft.com

Hans Kreft